

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

157. SZ.

**AZ ERDÉLYI ROMÁNOK
A KÖZÉPKORI
MAGYAR OKLEVELEKBEN**

IRTA

MAKKAI LÁSZLÓ

**AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA
KOLOZSVÁR, 1943**

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

157. SZ.

AZ ERDÉLYI ROMÁNOK A KÖZÉPKORI MAGYAR OKLEVELEKBEN

ÍRTA

DR. MAKKAI LÁSZLÓ

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA
KOLOZSVÁR, 1943

Különlenyomat
az ERDÉLYI MŰZEUM
1943. évi 1. számából

Felelős kiadó: Dr. Makkai László.

Minerva nyomda Rt. Kolozsvár. 56. -- Felelős vezető: Major József.

Az erdélyi románok a középkori magyar oklevelekben

Közelebről *Moga János* foglalkozott¹ azzal a magyarországi román-ságra vonatkozó XIII—XIV. századi okleveleket magába foglaló kiadvánnyal,² amely *Fekete Nagy Antal*nak és e sorok írójának gondozásában jelent meg. Megállapításai, amelyek nagyrészt nem is annyira a közölt okleveles anyagra vagy a kiadási módszerre,³ mint inkább a kötet bevezető tanulmányaira vonatkoznak, szöges ellentétben állanak e tanulmányok szerzőinek az oklevelekből levont következtetéseivel, és végeredményében újra felvetik a románok magyarországi kezdeteinek oly sokat vitatott alapkérdéseit, mindenekelőtt az ú. n. kontinuitás-elméletét; ezt ugyanis *Moga* feltétel nélkül magáévá teszi, kijelentve, hogy „ez a terület (t. i. Erdély) a román nép bölcsője volt“.

¹ *Die Rumanen Siebenbürgens in den ungarischen Urkunden des Mittelalters*. Leipzig: Vierteljahrsschrift für Südosteuropa 1942: 98—113.

² *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*. Curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi ediderunt Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makni. Bp. 1941. LXII + 639 l.

³ Az oklevéltárat mindenekelőtt hiányosnak állítja, de pl. az 1399. december 31-i oklevél, mely állítólag nem szerepel a kötetben, megtalálható a helyes dátum alatt (1398. december 31. — DocVal. 461. sz.), ahol a kiadók a keltezés helyesbítését is megindokolják. Annál csodálatosabb, hogy erre a bíráló nem jött rá, mert Zimmermann-Werner oklevéltárát (*Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*), melyben ez a helyesbítés már megvan, cikkében állandóan idézi. A DocVal. egyéb kifogásolt „hiányai“ egy elvi kérdésben gyökereznek. *Moga* szerint azok az oklevelek, melyek „a lakosság nemzetiségének feltüntetése nélkül ugyan, de román helynevek vagy eredetük után következtetve román falvakat sorolnak fel“, kimaradtak. Hangsúlyoznunk kell, hogy a DocVal tartalmazza mindazon eddigi ismert okleveleket, melyekben román nevű helységek, vagy egyéb román eredetű földrajzi elnevezések fordulnak elő, még ha a lakosság román voltát az oklevél nem is mondja ki határozottan (pl. DocVal. 28., 49.), azonban ezeknek a román nevelnek száma a XIV. században oly csekély, hogy ha ezekből kiindulva kellett volna az oklevéltárat összeállítani, a közzeendő oklevelek száma alig valamivel haladta volna meg a tízet. Nem indulhattak ki a szerkesztők sem a román tudományosság által felvetett romantikus etimológiákból, melyeket éppen a DocVal. bevezetésében cáfolt meg *Gáldi László*, sem abból a semmivel sem bizonyítható feltételezésből, hogy az erdélyi szláv helynevek szláv-román helynevek lennének; tehát csak azokat az okleveleket közölték, melyekben a románok minden kétséget kizáróan, saját népvékön szerepelnek, vagy pedig a településtörténet eddigi tanulságai szerint olyan községekről van szó, ahol az illető oklevél keletkezése idején élhettek románok. Tudománytalan eljárás lett volna azonban románoknak minősíteni olyan nem román nevű falvakat, melyek a XIV. században a bennük lakók nemzetiségének megnevezése nélkül fordulnak elő s csak jóval később, a XV. század második felében vagy éppen az újkorban hallunk román lakosságukról. Ebben az esetben például a kolozs megyei 1279-ben feltűnő *Báré* helységre vonatkozó oklevelet is közölni kellett volna, mert a község 1467-ben mint *Olah Bare* szerepel. Tudjuk azonban, hogy *Báré* eredetileg magyar falu volt, amit 1332—37 közt említett római katolikus plébániája bizonyít, később azonban elpusztult (1411: possessio Bare habitatoribus destituta)

Ez a tétel azonban csak akkor lenne vita nélkül elfogadható, ha egyrészt a magyarországi románokra vonatkozó legrégebbi okleveles anyag nem a XIII. századdal kezdődne, másrészt ha félreérthetetlen utalás történnék benne a románságnak legalább a magyar honfoglalást megelőző itt-lakására. Közvetlen bizonyítékok híján mindenestre döntő fontosságú érvet képviselhetnének a XIII. századot megelőző román földrajzi nevek vagy kétségtelen hitelességű román vonatkozású régészeti leletek is. Mivel azonban a történelmi, nyelvészeti és régészeti források egyaránt nemlegesek, a szóbanforgó elmélet képviselői kénytelenek a paradox „ex silentio” érvelést alkalmazni és megkísérelni annak bizonyítását, hogy a források hallgatása nem jelenti egyúttal a románság jelen nem létét is. Moga gondolatfűzése is ezt a módszert követi, s ezért érthető, hogy az ellenkező álláspont indokolása bizonyos nehézségekbe ütközik. Tekintettel azonban arra, hogy a román őstörténeti kutatások végleges kátyuba jutásának veszélye nélkül megállapításait megjegyzés nélkül hagyni s ezáltal mintegy elfogadni nem lehet, az alábbiakban néhány észrevételt és kiegészítést óhajtánék adni mind a bírálathoz, mind a megbírált tanulmányokhoz.

Azok a nyelvi és művelődési kapcsolatok, melyek a románságot a Balkánhoz kötik, ma már közismertek. A román nyelv két nagy nyelvjárása, a kárpáti (a román tudományban használatos elnevezés szerint: daco-román) és a balkáni (az ú. n. aromán) *Capidan Tódor* megállapítása

s ezért kellett románokkal újraterlepiteni. Magyarok szórványosan még azután is éltek benne, mert 1473-ban Vitéz János és Forró István idevaló jobbágyokat említik (*Csánki Dezso*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, Budapest, 1913. V. 332.). A bíráló által felsorolt esetek közül egyik sem olyan, hogy valóban biztosan román községet említő oklevelet hagytak volna ki a szerkesztők. Az 1204-ben szereplő *Rivétel* (olv. *Rivétel*) falunak, a későbbi szász lakosságú *Heltau-Nagydsznódnak* neve nem román eredetű; az állítólag már egy 1354. évi oklevélben szereplő Szelistye és Szecsel szebenmegyei román faluk közül az utóbbi a bíráló által idézett helyen egyáltalán nem található fel, Szelistye pedig eredeti magyar nevén (Nagyfalu) fordul elő, az oklevél szövege pedig még csak nem is utal román lakosságra (Zimmermann-Werner: i. m. II, 104.). A bíráló által románnak állított *Mihálcfalva* sorsa a fent idézett Béré faluéhoz hasonlóan alakult, 1352–37 közt római kat. plébániája volt még (Vatikáni Magyar Okirattár, Budapest, 1887. I. 91.), de a XV. század közepén román pásztorok tűnnek fel benne (vö. 65. sz. jegyzet). *Bábuc* kolozsmegyei községnek az egész középkor folyamán nem volt tudtunkkal román lakossága. Mondanunk sem kell, hogy a felhozott falvak közül egynek sincs román eredetű neve. Ami pedig *Felek* kolozsmegyei román falunak a bíráló által a kiadók eljárására jellemzőnek nevezett esetét illeti, hogy t. i. az oklevéltárban csak azt az oklevelet közölték, mely a községet kifejezetten román lakosságúnak állítja, a falunak alapító oklevelét viszont nem, erre vonatkozólag nem ártott volna a DocVal. 237. számú oklevél 3. számú jegyzetét megnézni, melyben a szerkesztők kifejezetten megmondják, hogy bár Felek románjait csak 1377-ben említik először, a falu már 1367-ben megalakult. Kénytelenek vagyunk tehát ragaszkodni ahhoz, hogy a DocVal. az emberi lehetőségek szerint teljes gyűjteménye a magyarországi románokra vonatkozó XIII–XIV. századi okleveleknek, ami természetesen nem zárja ki, hogy eddig ismeretlen, vagy hozzáférhetetlen helyen ne rejtőzködnének újabb oklevelek. De ha ilyenek elő is kerülnének, az sem csökkentené a gyűjtemény jelentőségét, mely vitathatatlanul az első olyan oklevéltár, mely a magyarországi románokra vonatkozó legkorábbi okleveleket a lehető teljességében és a tudomány mai állása szerinti kritikával kísérve teszi közzé. Densuşianu gyűjteménye (*Documente privitoare la istoria Românilor* I/1 és 2.), melyet a bíráló hasonló súlyú kiadványnak akar feltüntetni, még a maga korában sem volt teljes, nem alapult leltári kutatásokon, hanem teljes egészében már előbb (főleg magyar okmánytárakban) megjelent darabok utánpótlása; kritikája is rendkívül gyenge.

szerint⁴ legalább a Kr. u. VII. századig teljes földrajzi egységben fejlődött, mégpedig olyan területen, ahol közvetlenül érintkezhetett az albán nyelvvel. Mi több, épen az északi nyelvjárásban található a legerősebb albán hatás, bár ezt a nyelvjárást ma az albánoktól legtávolabbra került románság beszéli. Nem kevésbé jellemző az sem, hogy az északi román nyelvjárás a déli (toszk) albán nyelvvel mutat fel közeli kapcsolatokat. Mintán *Stadt-müller György* kétséget kizárólag bebizonyította,⁵ hogy az albán őshaza a Tiranától északra elterülő hegyvidéken keresendő, nem kérdéses többé az sem, hogy a román nyelv és nép kialakulása hol történt meg. De nemcsak az albán, hanem a legkorábbi szláv hatás is együtt találta még a románságot, a román nyelv régi szláv kölcsönszavai — ugyancsak Capidan megállapításai szerint — az összes román nyelvjárásokban ugyanazon formai és jelentésbeli változásokon mentek át, s e szláv elemek fő közvetítője a bolgár-szláv nyelv volt. Hozzáfűzhetjük még ehhez a nyelvészeknek azt a már szinte közhelyszámba menő tanítását, hogy a román nyelv más balkáni nyelvekkel együtt közös ősi balkáni sajátosságokat őriz.⁶ Végül — újból Capidan idézve — megállapított, hogy a bulgáriai, szerbiai, bosznia-hercegovinai, montenegrói, dalmáciai, horvátországi, (s egyes tudósok szerint az isztriai) és magyarországi románság (beleértve természetesen a havaselveket és moldvaiakat is) egyaránt az északi dialektust beszélte a középkorban. Míg az újkor elejére a Balkánon már hírmondónak is alig akad belőlük, a XIII. század elejétől kezdve egyre sűrűbben tűnedeznek fel a Dunától északra. Ez az északra került románság nemcsak nyelvében, hanem műveltségében is számos balkáni vonást őriz, nemcsak a görögkeleti vallás és szellemiség, a szláv egyházi nyelv és a ciril ábécé, hanem a román egyház szerves kapcsolata az ochridai és vidini központokkal is beszédesen utal az őshazára, s ugyancsak a közös balkáni-ortodox műveltség-kincsét tanúsítja az erdélyi románság középkori személynévanyaga, mely Kadlec cseh történész tanulságos összevetéséből láthatóan⁷ teljesen azonos az egykorú szerbiai románság személynévanyagával. Idetartozik a balkáni és kárpáti románságra egyaránt jellemző pázstoréletforma s ezzel együtt a szintén közös nemzeti adónem, a jühötvened⁸ is. A balkáni és magyarországi románságot összefűző nyelvi és művelődési szálak csak egyféleképpen értelmezhetők: *a magyarországi románok egyenes utódai a középkor utolsó évszázadai alatt idevándorolt északbalkáni románoknak.*

Bár a fenti tényeknek a bíráló is kétségtelenül tudatában van, mégis felveti a kérdést: „volt-e a XIII. században Erdélybe irányuló román bevándorlás?” Válasza tagadó, egyrészt mert nem látja bizonyítottnak, hogy a délerdélyi románokat a magyar királyok telepítették volna be, másrészt mert nem hiszi, hogy az 1241—42. évi tatárjáráskor jelentős számú magyar-

⁴ *Românii din peninsula Balcanică*, Bucureşti, 1924.

⁵ *Forschungen zur albanischen Frühgeschichte*. Archivum Europae Centro-Orientalis, Bp., 1941. 159.

⁶ A nyelvészeti vonatkozások legjobb összefoglalása Tamás Lajos: *Rómaiak, románok és oláhok: Dácia Trajánában*. Bp., 1935.

⁷ Karel Kadlec: *Valaşi a valašske právo*. Praha, 1916. 451—68.

⁸ A balkáni és magyarországi románság társadalmi életének közös vonásaira rámutat: Makkai László: *Balkáni és magyar elemek a magyarországi román társadalomfejlődésben*. Hittel V—VI (1940—41), 148 kk. és kny.

ság élt volna Erdélyben, melynek megritkulása indokolta volna a románok észak felé való terjeszkedését és új telepesrajok behívását.

Az első ellenvetésre a választ csak a magyarországi nemzetiségek általános történetének keretében lehet megadni. Tudjuk azt, hogy a magyarországi románok a XIII. század elején, s nagyrészt még a XIV—XV. században is zárt egységben, bizonyos korlátozott önkormányzattal felruházott királyi kerületeken belül élnek.⁹ Legkorábban ismert ilyen románlakta közigazgatási kerület a fogarasföldi *terra Blacorum* (DocVal. 1. sz.), mely, akárcsak a vele együtt említett *terra Siculorum*, nemcsak egyszerű földrajzi elnevezés, hanem sajátos nemzetiségi szervezetet jelent. Ezt bizonyítja az is, hogy egy 1223-ból keltezett oklevélben „terra exempta de Blacis”-ről hallunk (DocVal. 3. sz.); az *exemptio* szó használata kétségtelenné teszi, hogy a szóbanforgó román kerületnek bizonyosfokú joghatósága volt, melyet (mint a szászok és a hasonló szervezetben élő székelyek esetében is) a király által kinevezett ispán (*comes*) gyakorolt. Hasonló s valószínűleg már 1241 előtt létrejött román határőr-kerület volt Hunyad megye déli részén az 1247-ben említett *terra Harszoc* (a mai Hátszeg vidéke, DocVal. 9. sz.), mely a XIII. század második felében az ottlakó románok vajdája után a *terra Litva* nevet viselte a Kárpátokon átnyúló, a mai Kisoláhország (Olténia) egy részét magában foglaló elővédjével együtt. Ennek a román kerületnek ispánját oklevelesen ismerjük.¹⁰ A fogarasvidéki *terra Blacorum* királyi ispánja egyidőben, úgy látszik, a hegyeken túl székelt, amit bizonyít a havaselnői cāmpulungi régi r. kat. templom 1300-ból származó sírkövén „Laurencius comes de Longocampo” neve.¹¹ Ezek szerint tehát ez a román kerület is, mint a hátszegi, a Kárpátok két oldalára terjedt ki. Kétségtelen tény azonban, hogy ilyen nemzetiségi közigazgatási egységek Magyarországon csak a XIII. századdal kezdődőleg jöttek létre. Ilyen volt az 1211-ben a német lovagrendnek adományozott Barcaság, ilyen egységbe foglalta össze II. András király 1224-ben a németlakta Királyföldet s ugyanakkor ilyen egységként telepítette keletre a szászok közt és közelében lakó székelyeket, egy tömegben szálltak meg a Duna—Tisza-közén a kúnok s hasonló szervezetet nyertek a tatárjárás után a szepességi szászok is.¹² Jellemző, hogy ez a szervezési tevékenység mindig telepítéssel áll kapcsolatban s azok a nemzetiségek, melyek a honfoglalás óta együttéltek a magyarsággal és eredeti lakóhelyüket megtartották, mint például a szlovákok, sohasem részesültek hasonló kedvezésben. Ebbe a nagy országrendezési folyamatba illeszkedik bele nemcsak földrajzilag és időpontban, hanem külső formák

⁹ Pl. 1360: „universitas keneziarum et alterius cuiusvis status et conditionis hominum de districtu Hatzak” (DocVal. 112. sz.) 1371: „universi kenezii et Olachi de quatuor sedibus, districtibus castri Dewa” (DocVal. 189. sz.), 1457: „universi nobiles et kenizii necnon alii Valachi de districtibus Lugas, Sebes, Mihald, Halmas, Krassofw, Bozafw, Komiatthy et Illyed” (Posty F.: *A szőrenyvármegyei hajdani oláh kerületek*. Budapest, 1876. 73), „capitaneus castri teriacque Fogaras universis bojaronibus in sede iudiciaria consenditibus” (I. Puscaiu: *Fragmente istorice IV*. Nagyszeben, 1907. 64. és 75.).

¹⁰ *Árpádkori Új Ökmánytár*. Bp., 1874. XII, 174.

¹¹ Giurescu C. C.: *Istoria Românilor* București, 1935. I. 325.

¹² „A XIII. század nagy, kihatásaiban egyenesen döntő fordulatot hozott a nemzetiségi politikában; a szétszórás helyébe a tömörítést állította”. Mályusz Elemér: *A középkori magyar nemzetiségi politika*. Századok, 1939: 385. l. A továbbiakra vö. a 385 kk.

szerint is a délerdélyi románság megjelenése. Már a besenyőkkel való állandó együttlemegetésük is arra vall, hogy szintén telepített népelemek. Szervezetük kizárja azt, hogy a XII—XIII. század fordulójánál korábbi megjelenésüket feltételezzük, mivel a XI—XII. századi idegen jövevények telepei sohasem alkottak zárt területi egységet, hanem a magyar falvak közé ékelődtek be, amit a számos népnévből keletkezett falunév bizonyít. Ezek a sajátos képzésű helynevek (Németi, Olaszi, Oroszi, Tóti, Horváti, Csehi) igen koraiak, a XIII. század előtt keletkeztek s a mi szempontunkból nem közömbös, hogy „Oláhi“, tehát korai formájú románokra utaló helynév nem fordul elő közöttük.¹³ Annál kevésbbé, mert — amint azt a bíráló is elismeri — a magyar *oláh* népnév csak a XIII. század közepén keletkezett, addig a magyarság nem került románokkal közelebbi érintkezésbe.¹⁴ Ha éltek volna Erdélyben a XIII. századot megelőzően nagyobb számban románok, akkor a magyarság, melynek jelenlétét honfoglaláskori és koraárpádkori régészeti leletek és korai helynevek egész Erdély területén bizonyítják,¹⁵ nem kerülhette volna el a velük való megismerkedést.

¹³ Malyusz: i. m. 265.

¹⁴ DocVal. XLVII.

¹⁵ Kolozsvárt és az alsófehérmegyei Marosgombáson és Magyarlapádon pogány ritusú, tehát X. századi magyar lovastemetkezést tártak fel, hasonlókorú szórványos leletek kerültek elő az alsófehérmegyei Diód, Borosbenedek, Borberek, Nyírmező, Csáklya, Hari községek határában, továbbá a székelyföldi Eresztevény és Kézdivásárhely mellett. Ez utóbbit nemrég azonosította László Gyula, akinek a szíves közlést köszönhetem. XI. századi magyar sírok nagy tömegét ásták ki Gyulafehérvárt, a tordamegyei Várfallván és Vajdahunyadon; ezek korát nagyrészt 1000 és 1095 közt uralkodott magyar királyok ott talált érmeinek segítségével lehet megállapítani. (Vö. Roska Márton: *A honfoglalás és Erdély. A történeti Erdély című gyűjteményes munkában, Budapest, 1936. 163—73.*). Az erdélyi helynevek legkorábbi csoportjába tartoznak a szolnokdobokai *Jenő* és a kolozsmegyei *Kaszú*, mert ezek két honfoglaló magyar törzs nevét viselik, s kétségtelenül ezekből kivált néptörzsedékek alapították; a törzsszervezetnek a XI. század elején történt felbomlásával viszont a törzsnevek teljesen feledésbe merültek, tehát ezek a falvak a XI. század közepénél későbbiek nem lehetnek. Hasonló korjelző helynevek a tordamegyei *Dombró* és *Gerend*, az alsófehérmegyei *Gambuc*, továbbá a küllőmegyei *Dombó*, mert az ezekben a szláv szavakban fennmaradt nazális a szláv nyelvben már a XI. század elején végképpen eltűnt, tehát a magyarságnak legkésőbb eddig az időpontig már át kellett vennie őket. Hogy az átvétel nem románok által történt, bizonyítja mind a négy falu ősi magyar lakossága is. (Vö. Knieza István: *Magyarország népei a XI. században*. Szent István Emlékkönyv, Budapest, 1938. II, 371—2.). Igen koraiak azok a helynevek, melyek nominatívusban állók, puszta személynévből keletkeztek, mert a személynévek + *falva* képzésű helynevek csak a XIII. századtól kezdve fordulnak elő, míg az előbbi, puszta személynévi típus éppen ebben a században hal ki, illetőleg ezen elv alapján falunévek ezután nem képződnek. Nem sorolhatjuk fel itt az összes ilyen régi típusú erdélyi helyneveket, csak mutatnánk adunk néhányat: Szolnok-Doboka megyében: Dás, Décese. Bethlen, Baca, Kapjon, Kend, Zsombor, Móric, Keesed, Derzse, Csaba, Girólt, Péntek, Cente, Kéro stb.; Kolozs megyében: Gyula, Borsa, Ajton, Bács, Dezmér, Bökény, Mócs, Pata, Hunyad, Légen, Gycke, Teke, stb.; Torda-Aranyos megyében: Torda. Décese. Koppánd, Szind, Mikes, Dátos, Cikud, Peterd, Kocsárd. stb.; Maros-Torda megyében: Bala, Bánd, Panit, Ernye, Márkod, Bede, stb.; Alsófehér megyében: Elekes, Koppánd. Beld. Gáld, Fugad, Bece, Benedek, Bocárd, Csombord stb.; Kisküküllő megyében: Bonyha, Adámos, Bernád, Ernye, Fajsz, Kend, Kocsárd, stb.; Udvarhely megyében: Etéd, Martonos, Keesed, Bencéd, stb. Még a Szászföldön és a később települt déli (Fogarás, Hunyad) vidékeken is vannak ilyenek: Bencene, Batiz, Nándor, Bolya, Bethlen, stb. Végül egy másik helynévcsoport, a népnévekből -i képzővel képzett nevek, melyek szintén a XIII. század előtt keletkeztek (Malyusz: i. m. 264—6). Ilyenek négy *Németi*

Ha még ezek után is kétség maradhatna fenn, eloszlatják azok az oklevelek, melyek a XIII. századi románságot olyan népelemnek tüntetik fel, mellyel csak a királynak van joga rendelkezni. Amennyiben ugyanis a románság a szlávokhoz hasonlóan a magyar honfoglaláskor itt-talált őslakosság lett volna, kezdettől előfordulna magánbirtokokon is, mint ahogy különféle szláv népelemek a Dunántúlon, a Felvidéken és Erdélyben egyaránt szerepelnek a magánbirtokosok népei között.¹⁶ Leghatározottabb forrásunk III. András király 1293. évi oklevele, mely szerint „universos Olacos in possessionibus nobilium vel quorumlibet aliorum residentes ad predium nostrum regale Scekes vocatum ordinassemus revocari, reduci et etiam compelli.“ Egyúttal azonban kivételképen megengedi az erdélyi káptalan-nak, hogy birtokaira 60 háznép románt telepítsen.¹⁷ Ugyancsak hasonló kivételt tesz Györk fia Sándor hunyadmegyei magyar nemessel, mikor 1292-ben engedélyt ad neki, hogy „ad quasdam terras suas hereditarias... Olacos possit aggregare ac aggregatos retinere“ (DocVal. 20. sz.). Ilyen telepítési engedélyek kiadása teljesen érthetetlen lenne, ha a románok telepítése amúgy is bárkinek jogában állott volna. Ellenkezőleg, a király meg-

nevé helység (Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód és Hunyad megyében), két *Oroszi* (Alsó-fehér és Maros-Torda megyében) s egy *Tóti* (Hunyad megyében); ezek azt bizonyítják, hogy e korai idegen bevándorlók magyarok közé telepedtek le.

¹⁶ Bizonyítja ezt elsősorban az, hogy a Dunántúlon, ahol a honfoglaló magyar nemzetségek a legsűrűbben szálltak meg s ahol így kezdettől fogva sok volt a királytól független magánbirtok, a helynevek tanúsága szerint a kora középkorban sűrű szláv lakosság is élt, mely rövidesen beleolvadt a magyarságba. (Vö. Knieszsa: *í. m. térkép*). Erdélyben a XII. század közepéről fennmaradt hagyomány szerint ősfoglaló Gyula-Zsombor nemzetség birtokai közt számos szláv nevű (Gorbó, Csernek stb.) falu őrzi az itt talált szlávok emlékét (Országos Levéltár, Dl. 30295.).

¹⁷ A bíráló az oklevélnek az eddigi kiadásokban közzétett hibás olvasatából kiindulva, elveti a szerkesztők magyarázatát. Eddig ugyanis „ad predium nostrum regale Scekes“ helyett „ac predium nostrum regale Scekes“ szerepelt az okmánytárakban. De figyelmes olvasás után bárki rájöhet, hogy az „in possessionibus“ és az „ac predium“ stb. kifejezések sehogysen illenek nyelvtanilag össze s így az „ac“ szó a mondat értelmét — a bíráló véleményével ellentétben — nem változtatja meg, hanem éppen értelmetlenné teszi. Azonban a budapesti Országos Levéltárban őrzött oklevél (Dl. 31059.) és XV. századi hiteles átirata (Dl. 30360.) kétséget kizárólag eldönti a vitát, mert mindkettőben *ad* és nem *ac* szerepel. A DocVal. kiadói természetesen nem a különböző, jobb és rosszabb kiadások nyomán kövölték az okleveleket, hanem — mint ezt is — az eredeti alapján, ha az hozzáférhető volt. Ez olyan magátólértetendő tudományos alapfeltétel, melyet nem szükséges külön hangsúlyozni, s így nem értjük a bíráló megjegyzését, aki kételkedik abban, hogy a kiadók az eredeti oklevélt látták. Az oklevél helyes szövege csak egy magyarázatot enged meg, t. i. hogy a király mindazokat a románokat, akiket magánbirtokosok a királyi uradalmak területéről magukhoz csalogattak. Székes nevű birtokára követeli visszavitetni. Természetes, hogy nemcsak azokról a románokról van szó, akik Székes birtokról szöktek el, mint ahogy azt a bíráló a kötet bevezetése XVII. lapján olvasható szöveg helytelen fordításával, így: („die auf Privatgüter umgesiedelten Rumänen seines Gutes Székes“; a bevezetésben: „ramener dans sa propriété Székes tous les Roumains établis dans des propriétés privées“) állítja s ez állítását a DocVal. szerkesztőinek tulajdonítja, hanem „universi“, tehát minden erdélyi királyi birtokról szökött románokról. A bíráló a továbbiakban megkísérli bizonyítani, hogy ez az intézkedés éppen a nemesség érdekében történt („nicht gegen die Interessen des Adels, sondern nur zu seinen Gunsten“), de az oligarchia ellen fegyverrel is harcoló III. Andrást egyáltalán nem lehet úgy feltüntetni, mintha önszántából kedvezett volna a nemességnek, mert ha ez lett volna az eset, bizonyára nem rendelte volna el, hogy a nemes birtokosokat megfosszák jogtalanul szerzett román munká-erőiktől.

kísérelte, hogy a külföldi idegen telepesek behozatalára irányuló addig kizárólagos királyi jogot,¹⁸ melyet a XIII. század második felének zavaros viszonyai között a feledésbe merülés veszélye fenyegetett, erőteljesen érvényesítse s a birtokairól törvénytelenül elvont románokat oda visszakényszerítse. Az ország határain túlról való bevándorlást, csak úgy, mint a kívándorlást a királyok az egész középkoron át maguk kívánták irányítani és ellenőrizni; így kötötte már IV. Béla 1247-ben külön engedélyhez erdélyi magyaroknak és németeknek a szörényi bánság területére való kitelepítését (DocVal. 9. sz.), ezért bonyolítja le 1335-ben királyi megbízott Bogdan vajda Magyarországra költöztetését (DocVal. 45. sz.) s még 1504-ben is szükségesnek tartja Kendefi Mihály hunyadmegyei nemes királyi hozzájárulás kérését ahhoz, hogy „de partibus regni nostri transalpinis“, tehát Havas- elvéről 12 sátoralja cigányt hozhasson birtokaira.¹⁹

A XIII. század végéről származó, elébb idézett két oklevelünk azonban azt is elárulja, hogy a románokra vonatkozó királyi jog hangsúlyozásának különleges értelme volt, mert a királyi birtokok népességét az a veszély fenyegette, hogy magánföldesurak elcsábítják. Kétségtelen tehát, hogy Erdély területén valami oknál fogva telepesekre volt szükség, s a birtokosok onnan vették őket, ahonnan lehetett. Ezt a jobbgáyszerzési mozgalmat pedig a tatárjárással bekövetkezett emberhiány magyarázza.

Az 1241—42. évi nagy tatárjárásra vonatkozik bírálónknak az a fentebb említett másik érve, hogy t. i. Erdélyben akkor nem élt olyan nagyszámú magyarság, melynek megritkulása szükségessé tette volna román telepesek behívását. Valószínűtlennek tartja a Documenta bevezetésében állítólag kifejezésre jutó körülményt, „hogy a tatárok különösképpen épen a fajrokon magyar népességet irtották volna ki, míg a szászokat, románokat és székelyeket kímélték volna.“ Meg kell jegyeznünk, hogy a szóbanforgó bevezető tanulmányban a szerző nem állítja, hogy a tatárok a szász és székely lakosságot kímélték volna, sőt az előbbieket a völgyekben lakók, tehát a pusztításokat végigszenvedők közt kifejezetten megemlíti, a székelyeket pedig, tekintettel arra, hogy ezek, mióta a magyarsággal együtt a Kárpátmedencébe érkeztek, magyarul beszéltek, természetszerűleg a szóbanforgó magyarok közé sorolta. Ami viszont a magyarok és tatárok közt a bírálótól feltételezett fajrokonságot illeti, a magyarság finnugor és török, a tatárok pedig elsősorban mongoloid népek keveréke lévén, legfeljebb csak olyan mértékben lehet róla beszélni, mint például az angolok és hinduk fajrokonságáról, s a magyarok nyugati keresztény műveltsége, letelepült életmódja meg épen áthídalhatatlan szakadékot jelentett közöttük. Egyébként a tatárok még fajiságban és műveltségben hozzájuk közelebb álló népekkel szemben sem ismertek kíméletet, annál kevésbé a magyarsággal szemben, amint azt Rogerius mester egykorú leírása épen eléggé bizonyítja.²⁰ De láthatólag maga a bíráló sem ragaszkodik ehhez az állításhoz, hiszen rögtön azután megállapítja, hogy a Marostól északra lakó római katolikus (tehát magyar, esetleg német!) lakosság szenvedett legtöbbet a tatároktól, mivel ez „később érkezett, a vidéket nem ismerte s így nem tudta, hogy

¹⁸ Mályusz: i. m. 399.

¹⁹ A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve. IV, 89.

ellenséges támadás elől hova lehet menekülni“. Ezt a véleményét arra építi, hogy az erdélyi püspök szerint „sua Diocesis hostili persecutione Thartarorum ad tantum inhabitantium devenerit raritatem, quod... nulli vel pauci habeantur inquilini“. Tudni kell azonban, hogy az erdélyi püspök egyházmegyéje korántsem szorítkozott a Marostól északra fekvő területekre, hanem az akkor későbbi határait még el nem érő Szászföld kivételével *egész* Erdélyre kiterjedt s így a szóban forgó idézet is az egész Erdélyre vonatkozik, nem tételezhetjük fel tehát a bírálóval, hogy a déli területek (ahol Moga, úgy látszik, szászok és székelyek mellett tekintélyesebb román lakosságot sejt) aránylag népesebbek maradtak, illetőleg már a tatárjárás előtt is népesebbek lettek volna. A magyarság — amint azt a már említett Maros- és Szamosvölgyi honfoglaláskori leletek bizonyítják — már a X. század folyamán megszállotta Erdélyt, itt terült el Gyula magyar vezér „országá“, melyet Szent István király 1003-ban fegyverrel kellett, hogy engedelmességre kényszerítsen,²¹ a tatárjárás előtt fennálltak már, épen a déli Hunyad kivételével, az összes megyei központok (Dés, Doboka, Kolozsvár, Torda, Gyulafehérvár, Küküllővár), ami pedig a magyar falvak sűrűségét illeti, elég ha a 38. számú jegyzetből négy esetre hívjuk fel a figyelmet: 1176-ban Torda körül, 1196. előtt Szentegyed körül, 1202—1203-ban Asszonynépe körül és 1228-ban Marosvécs körül nemcsak majdnem minden ma is létező falu már megvolt, hanem olyanok is említetnek, melyek azóta eltűntek. Nem látjuk be, hogy Erdélynek miért épen csak ezen az egymástól erősen messzeeső négy pontján sorakoztak volna a mai helyzethez képest is feltűnő sűrűségben a magyar falvak? Ha a keleti határhoz olyan közel eső Marosvécs környékén már a XIII. század elejére kialakultak a *magyar* falvak, Erdély belsejében bizonyára még inkább feltételezhetjük a magyar lakosságnak korai nagyszámú jelentkezését. Ezt bizonyítja Rogerius mesternek 1242-ben a tatárok által feldúlt Erdélyben megtett útja is, melyen „basilicarum siquidem campanilia de loco ad locum erant nobis signa ducentia“. A tatárjárás előtti Erdély rendezett viszonyaira vall az is, hogy mindenütt utak és ösvények, továbbá rendszeres mezőgazdasági művelés nyomaira bukkant az utazó: „nam erant vie et semite antiquate“... „porrum, cepe et allia, que in rusticorum remanserant hortis.“ Minthogy pedig ezek a sorok a nagy folyók völgyére vonatkoznak, román lakosságról nem lehet szó, mivel románok a mezőségi területeken csak a XIV. század végén jelentkeznek. Gyulafehérvár, a katolikus püspök székhelye tekintélyes magyar központ volt már akkor, melynek pusztulásáról így számol be Rogarius: „ad Albam venimus civitatem, in qua nihil potuit reperiri, preterquam ossa et capita occisorum, *basilicarum et palatiorum* muros diruptos et subfossos“.²² Kolozsvár magyarságát egykorú feljegyzés említi: „in quodam castro, quod dicitur Clusa, ceciderunt infinita multitudo Ungarorum“.²³ Ilyen körülmények közt aligha hihetjük a bíráló-

²⁰ St. L. Endlicher: *Berum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*. Sankt Gallen, 1849. 255. kk.

²¹ Váczy Péter: *Gyula és Ajtony*, Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatva. nadik évfordulójára ünnepére. Budapest, 1938. 475. kk.

²² Endlicher: *i. m.* 295.

²³ Századok 1882: 431—2.

val, hogy az évszázadok óta honos magyarság nem találta volna meg a módját a tatárok elől való menekülésnek. Rogerius maga is találkozott a kolozs-megyei Fráta falu mellett egy erdős hegyre menekült lakossággal.²⁴ Nem érdektelen, hogy éppen erről a faluról tudjuk, hogy román lakossága csak 1391 körül telepedett meg az eredetileg magyar népesség között (DocVal. 370. sz.). Természetes azonban, hogy a letelepedett magyarság nehezebben kerülhette el a veszélyt, mint az amúgy is ide-oda vándorló román pásztrok. Az ő vagyona, élete munkájának eredménye nem a könnyen mozdítható állatállományból állott csupán, hanem elsősorban házaiból, templomából és felhalmozott mezőgazdasági terményeiből. Ezeknek védelmében esett el a magyarok tekintélyes része, más részüket — amint azt Rogeriustól tudjuk — a tatárok csellel csalogatták elő rejtékhelyéről, hogy munkájuk kihasználása után ugyancsak halomra gyilkolják őket.²⁵ Magyarok, németek egyaránt áldozatul estek ennek a katasztrófának s az erdélyi püspök előbb idézett sorai szomorú valóságot jelentenek be, mikor Erdély lakosságának nagymérvű megfogyatkozását panaszolják. Ezért tiltotta meg IV. Béla 1247-ben a Johannitáknak, hogy a Szörénységbe magyarországi magyarokat és németeket telepítsenek (DocVal. 9. sz.), bár a tatárjárás előtt okleveles bizonyítékunk van arról, hogy a királyok nem állták útját magyarok és németek kitelepítésének a kunok meglérésével gyarmatosításra megérett havaselvi és moldvai területekre (DocVal. 7. sz.). Nem közömbös, hogy IV. Béla említett oklevele semmit sem szól a románokra vonatkozó kitelepítési tilalomról, kétségtelen tehát, hogy nem is lehettek Erdélyben olyan számban, hogy mint kivándorlók szóba kerülhettek volna.

Bármennyire is súlyos volt a tatárjárás okozta népveszteség, nem szabad mégsem azt hinnünk, hogy Erdély magyar és német lakossága teljesen kipusztult volna. A hegyekbe menekült népesség rövidesen visszatért és folytatta békés munkáját. Az 1241 előtt ismert helynevek kevés kivétellel a tatárjárás után újból felbukkannak s az eltűntek közül is több, határnévként később is ismeretes. Az ősi magyar és német lakosság tehát ahhoz még elegendő volt, hogy a földrajzi neveket továbbörökítse. Szükség volt azonban új népelemek betelepítésére is; így kerültek Erdélybe újabb német bevándorlók, s így indult meg a délerdélyi kis román szigetek népfölöslegének kirajzása is. Számuk azonban olyan csekély volt, hogy a XIII. század második felében csak néhány jelentéktelen új telepet voltak képesek létrehozni a déli részeken. Tömeges megjelenésük a XIV. századra esik, ekkor azonban már az ország határain kívülről özönlenek be.

A magyarországi románság kezdeteinek vizsgálata szempontjából igen nagy súlytal esnek latba a helynévkutatás eredményei. A bíráló maga is elismeri, hogy „ha a magyar névadás romános formában a nép ajkán máig fennmaradt, lehet szó arról, hogy már a román népesség megjelenése előtt megvolt”, s ezzel tulajdonképpen el is döntötte a vitát a magyarországi román elsőbbség ellen. A XIV. század második harmadáig egyáltalán nem fordul elő Magyarországon²⁶ román nyelvi eredetű földrajzi név, az ezután fel-

²⁴ Endlicher: *i. m.* 295.

²⁵ Endlicher: *i. m.* 287—8.

²⁶ Az első, Caprewar, 1337-ben tűnik fel. vö. DocVal. 49. sz.

tünetező román falunevek pedig óriási többségükben az Erdélyi Középhegységben, a Nagyszamostól északra elterülő hegyvidéken és a Déli Kárpátokban jelentkeznak, míg a mezőségi tájon csak néhány elenyésző szórvány van a magyar eredetű nevek tömege között.²⁷ Ezekről a vidékekről azonban oklevelesen tudjuk bizonyítani, hogy betelepítésük legkorábban a XIII. század végén indult meg s egyes esetekben a XVI. századig tartott. Még nagyobb jelentőségű tény, hogy az összes keletmagyarországi nagyobb vizek nevei a románban a magyarból, kisebb részben pedig a szlávból és a németből származnak.²⁸ Erdély legrégebben megszállt, központi fekvésű mezőségi területein, nagyon kevés délerdélyi német, szláv és még kevesebb román nevet kivéve,²⁹ a román nép ajkán ma is élő falunevek magyar eredetűek. Még legrégebb ismert hazájában, Fogaras vidékén is megelőzte a magyarság a románságot, az Árpás patak 1223-ban említett nevét a románok, mint falunevet, a mai napig magyar formájában használják (DocVal. 3. sz.). A bíráló feltételezi ugyan, hogy e nevek egy részét nem magyar lakosság, hanem a birtokos magyar nemesség adta, ezt azonban előbb bizonyítani kellene, amire — ismerve más országok helyneveinek történetét is — semmi remény sincs. Elképzelhetetlen, hogy a Mezőség közel 30.000 km² területén a helynevek és folyónevek nehány száz birtokoscsaládtól vagy uradalmi tisztviselőtől származtak volna át a lakosok tízezreire. Épen ilyen sikertelen kísérlet a kettős (magyar és román) nevű falvak magyar nevét egyszerűen utólagos fordítással magyarázni.³⁰ Az ilyen kétnevű falvak magyar neve

²⁷—²⁸ Knieszsa István: *Erdély földrajzi nevei*. Erdély. Bp., 1940. — térkép.

²⁹ S. Moldovan—N. Togan: *Dicționarul numirilor de localități cu poporațiune română din Ungaria*. Nagyszeben, 1909. című helységnévtár az összes magyarországi, részben vagy többségben románlakta községeknek a nép által használt román nevét adja meg. Ennek a helységnévtárnak alapján közlünk néhány jellemző falunevet, melyeknek magyar eredete nyilvánvaló. Szolnok-Doboka megye: Agrieș, Agriș, Apatin, Arcalia, Arpașteu, Beclean, Bozieș, Buzăș, Chiced, Chiochiș, Chireu, Ciaba, Hasmaș, Coplean stb. Kolozs megye: Aghireș, Agribiciu, Almaș, Apahida, Archiud, Aruncuta, Borchies, Bonțida, Cămarăș, Căpus, Chibuleut, Coaciu, Comlod, Corpade, Cristur, Cubleş, Cuzăplac stb. Torda-Aranyos megye: Banabie, Berchiș, Chiend, Copand, Cristis stb. Alsófehérvár megye: Aiud, Asinip, Beldiu, Bichiș, Bucerdea, Cecălaca, Chisfalău, Ciumbrud stb. Kisküküllő megye: Adănuș, Agristeu, Bălașeri, Bobohalma, Boziaș, Cerghid, Chineiș, Chind, Chirilaș stb. Amint látható, e nevek mind a névsor elejéről valók, számuk sok-százig szaporítható, mert végeredményben Erdély mezőségi területén mind ilyen „román” helynevek vannak. De még olyan vidékeken is, ahol a magyarság már korán, a középkor végén népi kisebbségbe került a románokkal vagy a németekkel szemben, ott is egész sor magyar eredetű román helynév bizonyítja a magyarság elsőbbségét, mint a Szász-földön: Agarbiciu, Amnaș, Bărcut, Berghiș, Căpâlna, Cisdădie, Orăștie, Șebeș, stb. Hunyad és Fogaras megyében: hét Almaș és Almagel, Arănieș, Ardeu, Banpotoc, Chimindia, Chitid, Cristur, Geoagiu, Arpaș, Beclean, Șebeș, Șercaia, Feldior stb.

³⁰ A bíráló néhány állítólagos esetet idéz, mikor a román név megelőzi a magyart, azonban egyetlen példája sem helytálló. A *Woya-Patak* párhuzamos név esetében a *Woya* szónak a román *vale*-vel való összezsengése (mely utóbbi valóban a magyar *patak* — „Bach” szónak érteleme szerint meg is felel) tévesztette meg. A *Woya* helynév azonban nem román eredetű, hanem azonos a Szilágy-, Maros-Torda és Szabolcs megyében ma is létező *Vaja* magyar falvak nevével s a román *vale* köznévvél semmi összefüggése sincs. Azokat a faluneveket, melyek valóban a román *vale*-ből származnak, okleveleink sohasem írják a helyett *o* és *l* helyett *ȳ* hangjellel (vö. Krassó-Szörény megyében *Walyswara* 1468. PSz. 81., *Valemareh* 1501. PSz. 138. — Zaránd megyében: *Valtya* 1439, *Walgyafalva* 1441, *Kysvalya* 1464, *Waltya* 1525. Cs. I. 747. — Hunyad megyében: *Valya* 1495. Dl. 29567., *Valua* 1447. Dl. 30814., *Walya* 1482. Dl. 37652. stb.). A *Răul-Alb*—*Fehérvíz* páru-

szinte törvényszerűen hamarabb jelentkeznek az oklevelekben, mint a román név, amit példák százával lehetne bizonyítani.³¹ Egyébként a kettős nevek mind a jellegzetesen hegyvidéki területen fordulnak elő, a Mezőségen a a románság mai napig magyar, német vagy szláv helynevekkel él. A nem-román továbbélő helynév természetesen azt jelenti, hogy az illető vidéken a románságot mások előzték meg, a kettős nevek viszont azt, hogy az illető terület a románok települése előtt lakatlan, de már nem-román lakosságtól ismert és elnevezett határrész volt, vagy legalábbis a román megtelepülés idején élt ott valamelyes nem-román lakosság, mely a maga nyelvén is elnevezte a román falut. Elenyésző csekély azoknak a román falvaknak a száma, melyeknek csak román neve van s a magyarság is román nevüket használja. Ezek mind szinte hozzáférhetetlen, eldugott hegyvidékeken fekszenek.

A magyar és német eredetű román földrajzi nevek tanúsága teljesen egyértelmű, jelentőségüknek magyarázatához vita nem férhet. Másként áll a szláv eredetű román földrajzi nevek dolga. Tudvalevő, hogy a kelet-magyarországi hegyvidékeken és az erdők lábánál számos román falu szláv nevet visel. Ezeket a neveket a román tudomány szlavo-románnak állítja, feltételezve egy igen korai erdélyi szláv-román együttélést; ez úgy jött volna létre, hogy Dácia fennmaradt latin nyelvű népességét a VI. századtól kezdődőleg szláv hódítók vetették fennhatóságuk alá, s ezekkel élt együtt a

zam esetében nem vette észre a bíráló a DocVal. 458. sz. oklevélhez fűzött megjegyzést, mely szerint a falu román neve (Riul Alb) az 1389-ből keltezett oklevélnek egy rontott XVIII. századi másolatában olvasható s kétségtelenül későbbi behelyettesítés, mert a hiteles forrásokban a falu a középkorban huszonöttször fordul elő magyar néven (*Fekérvíz*) s egyetlen egyszer sem román néven (Cs. V. 88—9.), tehát a magyar név több, mint egy évszázaddal megelőzi az újkorban feltűnő román nevet. A *Cernavoda*—*Feketevíz* névpárt is fordítva kellett volna a bírálónak felállítania, mert *Feketevíz* már 1366-ban (DocVal. 157. sz.), míg az állítólag szláv-román, a valóságban azonban egyszerűen csak szláv *Chernaouda* csak 1385-ban (DocVal. 283. sz.) tűnik fel. A szomszédos *Szelistye* román, illetőleg a románok által átvett szláv neve sem előzi meg, mint azt a bíráló állítja, a magyart, mert a XIV. század végéig csak a magyar *Nagyfalu* és a német *Grossdorf* ismeretesek (előbbi 1354. ZW. II. 104., utóbbi 1383. DocVal. 276. sz.). Egyedül a *Kakova-Krebsbach* névpárnál sikerült a bírálónak a német név későbbi előfordulását kimutatnia (1366 és 1383), azonban a románok által használt név itt sem román, hanem szláv eredetű. A fennmaradó két kettős helynév (Abolsfalva alio nomine Beznik és Mihaleczfalva alio nomine Közepvincz) nem mond semmit, mert a négy alak közül egyik sem román eredetű.

³¹ Néhány példa: Krassószörény megyében Mezfalva (1411. PSz. 17.) — Waar (1485. PSz. 95.), Gyepw (1412. PK. 277.) — Prezaka (1496. PK. 473.) — Zaránd megyében: Fenywpatlak (1439. Cs. I. 731.) — Wala Brad (1525. Dl. 37.000.), Hozypathak (1464. Cs. I. 733.) — Walya longa (1525. Dl. 37000.), Kömegéfalu (1439. Cs. I. 737.). — Dupapiatra (1525. Dl. 37000.) — Hunyad megyében: Pathak (1416. Századok 1868: 26.) — Valya (1495. Dl. 29567.). Molomvyztorok—Zevzen, Sebestorok—Gwren, Zabathfalw—Ohaba (1439. Dl. 30800. és 1495. Dl. 29567.), Gunuzfalu (1360. DocVal. 112. sz.) — Reye (1443. HÉ. II. 34.), Jopathak, Gonozpathak—Jowalchal, Pokolwalechal (1453. Dl. 14604. és 1503. Dl. 30247.), Tothfalw (1416. HÉ. IV. 80.) — Tothesth (1438. Dl. 29465.). Még sokkal nagyobb azoknak a falvaknak a száma, melyeknek a középkorban csak magyar neve fordul elő a forrásokban és román nevük az újkorban tűnik fel. Pl. Krassószörény megyében: Almafa (1387. PSz. 9.) — ma Marul, Pathak (1444. Cs. II. 15.) — ma Valea lungă, Zabadfalu (1433. PSz. 26.) — ma Ohababistra, Kyralmезеу (1402. PH. 60.) — ma Globucraiova. — Arad megyében: Zygethfew (1479. PK. 448.) — ma Ostrov. Hunyad megyében: Feyruiz (1411. HÉ. II. 24.) — ma

románság, míg végül a XI. századig a szláv elemet teljesen asszimilálta.³² Az asszimiláció során egyidejűleg a szlávok és a románság kétnyelvű állapotban élt volna s ebből a korból származnak az erdélyi román falvak szláv nevei. Ezt az elméletet semmi sem igazolja, mert a szóbanforgó „szlavo-román” helynevek *csak* szláv, de nem egyúttal román jelleget is árulnak el, nagyrésztük olyan, hogy még mint közhasználatú szláv jövevényszó sem mutatható ki a románban.³³ Mi több azonban, e szláv eredetű helynevek tekintélyes része elárulja, hogy magyar közvetítéssel keresztül jutott a román nyelvbe.³⁴ Azok a helynevek, melyek ilyen közvetítést nem árulnak el, tehát feltehető, hogy a románság egyenesen a szlávoktól vette át őket, a magashegyi vidékekre s néhány délerdélyi mezősegi föltra korlátozódnak. Tehát csak ezeken a vidékeken beszélhetünk komolyan szláv-román együttélésekről. Ami viszont ennek az együttélésnek korát illeti, azt nem tekinthetjük a XI. századdal lezártnak, mert a szláv eredetű számos német helynév kétségtelenül bizonyítja, hogy még a XII. század közepén, a szászok bevándorlásakor is élt Erdélyben szláv nyelvet beszélő népesség,³⁵ tehát a románságba való XI. század előtti felszívódásuk téves elképzelés. A Bánságban pedig, a mai román népi életterületen még a középkor végén is tekintélyes számú szlávok ottlété bizonyítható; ezen a tájon tehát a szláv-román együttélés még a XV. században is tartott.³⁶ Ezt a két adatot összevetve

Riul Alb, Malomvyz (1359. Századok 1868: 25.) — ma Rîu-de-Mori, Warhel (1404. Cs. V. 146.) — ma Grădiste, Nyres (1360. DocVal. 109. sz.) — ma Mesteacău. — Máramaros megyében: Hatpatokfalua (1360. DocVal. 109. sz.) — ma Breb, Zurduky (1326. DocVal. 40. sz.) — ma Strămtura, Huzyumezeu (1373. DocVal. 205. sz.) — ma Campulung, Farkasrev (1383. DocVal. 281. sz.) — ma Vad stb. Az az eset azonban, hogy egy magyar névvel is bíró falunak magyar neve ne forduljon elő már a középkorban, ha az a falu akkor már fennállott, elképzelhetetlen. Megfigyelhetjük azt is, hogy az ilyen kettős nevek hegyvidéki területeken fordulnak elő, a Mezőségben a falvak többségének román neve nincs, hanem a román lakosság is mint a 29. sz. jegyzetben láttuk, a magyar, illetőleg német nevet használja.

A ³⁰ és ³¹ jegyzetben és alább alkalmazott rövidítések: Cs. = Csánki Dezső: Magyarország tört. földr. a Hunyadiak korában. Bp. 1890—1913. I—V. — Dt. = Országos Levéltár (Bp.), középkori oklevelek gyűjt. — HÉ. = A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat évkönyvei. — PK. = Pesty Frigyes: Krassó vm. tört. Bp., 1884. III. — PSz. = Ua.: A szörényi bánság és Szörény vm. tört. Bp. 1878. III. — ZW. = Zimmermann-Werner: Urk. zur Gesch. der Deutschen im Siebenbürgen. Nagyszeben, 1892—1902. I—III.

³² Giurescu: i. m. 243; ő azonban az asszimiláció XI. századi befejeződéséről a bírálnál óvatosabban nyilatkozik.

³³ Pl. *Bălgrad, Bara, Bărzava, Birtin, Bistria, Bistrița, Bolvasnița, Bruznic, Bucova, Cacova, Calata, Cerna, Cozla, Criva, Dezna, Dobra, Drinova*, stb.

³⁴ Pl. *Lechinta, Calata, Chinez, Sumurduc*, stb.

³⁵ Pl. *Rodna, Bistrîț, Lechnitz, Pintak, Waadt, Schlatt*, stb. Idetartozik a Nagyszeben mellett folyó *Zibmbach* neve is.

³⁶ 1400-ban Aradmegye nemeseinek gyűlésén kelt oklevélben olvassuk: „Sclavi Olachique... huius provincie et aliarum circumiacentium” (A herceg Festetics család levéltárában Keszthelyen, Div. Com. Arad, 60. jelzet alatt). Egyébként a temesmegyei cikóvásárhelyi (ma: Tergovest) és borzlyuki (eltűnt község) uradalmak területén, a Béga közepső folyása mentén, amint azt a helynevek bizonyítják, a középkorban nagyszámú tiszta szláv népesség élt (Cs. II, 12. és 16.); ugyancsak teljesen szláv lakossága volt a Karas folyó alsó völgyének és balpartjának egészen a hegyekig, továbbá a mai Mehádia és Bozovics környékén elterült miháldi és halmasi kerületeknek. Ezeken a területeken azonban a románok már a XIV. században megjelentek (Cs. II, 18. kk.). Számos „villa sclavonica” tartozott az aradmegyei Egregy uradalmához (Cs. I, 722.) még a XV.

valószínűnek kell tartanunk, hogy Erdély szláv lakossága csak fokozatosan olvadt be az újonnan jött (magyar, német s végül román) népekbe, úgyhogy a románság a XIII. században még könnyen találhatott itt szláv nyelvet beszélő töredékeket. A szláv eredetű román helynevek ezek szerint semmiféle érvet nem képeznek a románoknak a magyar honfoglalást megelőző ittlétére vonatkozólag.

Amint az már a tudományos irodalomban közismert tény, a magyarországi románokra vonatkozólag a XIII. századból mindössze 23 oklevelet ismerünk, ezek közül is háromról minden kétséget kizárólag megállapított, hogy hamisítványok (DocVal. 5, 6 és 8. sz.). A fennmaradó 20 oklevél közül az összes 1241 előtti (DocVal. 1—4. sz.) a fogarasvidéki románokat illeti; hét további Erdély legdélibb megyéiben lakó románokról emlékezik meg, három már más oklevélből ismeretes adatot említ, kettő területileg azonosíthatatlan és csak kettő vonatkozik a délerdélyi hegyvidéktől messzibbre került, biharmegyei románokra. Összevetve ezeket a tényeket a román vonatkozású okleveleknek a XIV. század második harmadában hirtelenül megnövekvő számával, természetesen nem gondolhatunk egyébre, mint hogy a XIII. század elején a délerdélyi hegyvidéken feltűnő egészen csekély számú románság a század folyamán északnyugat felé nyomul elő, a tömeges bevándorlás kezdete azonban a XIV. századra esik. Nem áll helyt a bírálónak az az érvelése, hogy a magyar királyság fennállásának első három évszázadából nemcsak a románokra, hanem az egész Erdélyre vonatkozólag is kevés oklevél maradt fenn s ezek közül sem lehet kétséget kizárólag kiválogatni azokat, amelyek egy bizonyos nemzetiségre vonatkoznak. Kétségtelen ugyan, hogy Magyarország más részeivel összehasonlítva Erdély aránylag szegény a korai okleveles adatok tekintetében, azonban a kb. 300 darab 1301 előtti oklevél a románokat illető 20 darabhoz viszonyítva mégis sokat mond.³⁷ De az oklevelek számánál is sokkal jelentősebb az, hogy a XI., XII. és XIII. századból Erdély területén több, mint 400 falut és várost ismerünk,³⁸ kétségtelen román települést azonban csak tízet, mind a Maros-

század elején is, közel száz szláv és magyar falu tartozott 1477-ben az aradmegyei Solymos várhoz (Cs. I. 760—1.). Mindezekben a vidékeken szláv lakosság a középkor végéig bizonyítható, ma azonban teljesen román lakosságúak.

³⁷ Ezek közé nem számítottuk be azokat, melyek egy előző oklevélnek pusztán formai megerősítései, vagy amelyekben Erdellyel kapcsolatban álló személyek fordulnak elő, de az oklevél tartalma nem Erdélyt illeti.

³⁸ A következőkben felsoroljuk a XI.—XIII. századból ismert erdélyi falvakat és városokat, csillaggal jelölve meg azokat, melyek azóta eltűntek. Az évszámok az első okleveles előfordulásra vonatkoznak.

I. B e l s ő - S z o l n o k m e g y e és B e s z t e r c e v i d é k e. 1236: Dés, Désakna (ZW. I, 65.), 1249: Kozárvár (ÁUO. VII, 282.), 1261: Szekeresörpény, Kapjon, Bálványos (ZW. I, 84.), 1264: Beszterce, Radna, Zsolna, Királynémeti (ZW. I, 92.), 1269: Apanagyfalu, Décese, (F. IV—3, 538.), 1283: Csicsókóskeresztur, Retteg (ZW. I, 145.), 1291: Magyarláros (HO. VI, 361.), 1295: Aldorf (ZW. I, 201.), 1292: *Deáki (ÁUO. X, 84.), 1296: Szécsárma, Középfalu (ZW. I, 203.).

II. D o b o k a m e g y e. 1196 előtt: Doboka, Szentegyed, Omboz, *Füzestelek, *Paptelke, *Kendermart, Mohaly, Alsódeveser, Felsődeveser, Sajószentandrás (HO. VII, 19.), 1213: *Moyzun (RV. 157.), 1215: Noszoly, Simontelke (RV. 201.), 1216: Borsa (RV. 212.), 1219: Füzesszentpéter (RV. 237.), 1219: Cente (RV. 238.), 1246: Harina, Bilak (ZW. I, 72.), 1260 után: Szászsmórie (ZW. I, 83.), 1265: Pujon (ÁUO. VIII, 133.), 1268: Ördögösfüzes (Torma lt.), 1269: Jenő, *Bóctelek, *Csabolótelke, *Csépántelke

tól délre eső területen. Ezek is már fennálló magyar és szláv telepek mellett vagy azok helyén keletkeztek, amit nemcsak neveik eredete árul el (Enyed, Fülesd, Szád, Fenes, Illye, Hátszeg, illetőleg Tohány, Ompoica, Dálya, Kerc), hanem az a tény is, hogy közülük némelyik a későbbi századokban is megőrizte eredeti nem-román lakosságát (Enyed, Illye, Hátszeg). Az a feltéte-

(HO. VI, 174.), 1279: Kentelke (ZW. I, 136.), 1279: Lozsárd (ZW. I, 137.), 1279: *Darvas, Keesed (DL 30337), 1280: Felsőtok (ÁUO. IV, 228.), 1288: Néma, *Beke (DL 29993.), 1291: Gerlahida, ma Szamosujvár (ÁUO. V, 20.), 1291: Néc (ZW. I, 176.), 1291: Szék (ZW. I, 181.), 1292: Péntek, Ormány, Szilkerék, *Cseh, Kódor (ÁUO. X, 84.), 1294: Szászújös (ZW. I, 197.), 1286 után: Szeretfalva, Sajómagyaros, *Kelemenés (ZW. I, 203.).

III. Kolozsmegye. 1173: Kolozsvár (ÁUO. VI, 66.), 1213: Magyarvalkó, *Lomb, *Szopor, Szovát (RV. 158, 161, 166, 172.), 1214: Nádasdaróc, *Ondótelke (RV. 182.), 1215: *Her pusztá, Korpád (RV. 184, 196.), 1219: *Obonik, alia *Obonyk (RV. 218.), 1219: Kiskapus, Középlak (RV. 220.), 1219: Mócs (RV. 237.), 1222: Kolozsmonostor (ZW. I, 21.), 1228: Dedrádszéplak, Teke, *Bulsu, *Orcar (HO. VI, 20.), 1229: *Póka, Vista (RV. 296.), 1235: *Himtelke (RV. 306.), 1238: Szászerked (ZW. I, 66.), 1238: Váralmás (ÁUO. II, 82.), 1246: Gyalu (ZW. I, 72.), 1249: Magyarbikal, Föld (ÁUO. VII, 282.), 1250—70: Farnos, *Sziltelke, Szomordok, Kalota (F. IV—3: 28.), 1263: *Máriatelke, *Ontelke, Kajántó, *Saság, Súlyomtelke, *Szentbenódek, *Szentgyörgy, *Érd, *Szentiván, *Bönye, *Eperjcs, Jegénye, Egeres, Apahida (DL 37213.), 1270: Inaktelke (ÁUO. III, 245), 1270: Kőrösfő, *Csinkó (F. V—2: 371.). 1279: Báró (Sombory lt.) 1282: Nagykapus (ZW. I, 142.), 1283: Bodonkut, Diós, Macskás (DL 37227.), 1288: Sztána, Gyeróvásárhely (EK. I ud. 23.), 1291: *Nádas (DL 36403. 5—1.), 1291: Kolozs (ZW. I, 181.), 1292: Ród (DL 30101.), 1293: Fráta, Mezőmehes, Velkér (TT. XXVIII. 5.), 1294: Pete (ZW. I, 197.), 1295: Szentpál (ZW. I, 198.), 1296: Palatka, Légen, *Mikatelke, *Tehenostelke, *Pétertelke (HO. VII, 248.), 1297: Köbölkut, Oroszfája (DL 30361.), 1297: Szászfenes, Bács (ZW. I, 206.), 1298: Nyires (HO. VIII, 387.), 1298: Szászlona (ZW. I, 209.), 1299: Bogártelke, Méra, Szentmihálytelke, Mákó, Türe (ZW. I, 211. és ÁUO. V, 218.).

IV. Tordamegye és a székely szék. 1075: Torda (MES. I, 59.), 1197: *Szentmiklósfalva, *Egyházfalva, Koppand, Szind, Felsőszentmihályfalva, Keresztes (ÁUO. I, 73.), 1215: *Ebes (RV. 201.), 1219: Felvinc (ÁUO. VI, 399.), 1222: Miklősvár (ZW. I, 18.), 1228: Magyaró, Marosvécsa, *Dénestelke, Szászrégen, Lövéér, *Radus (HO. VI, 20.), 1256: Pusztalás Majos (ÁUO. II, 278.), 1262—72: Torockó-szentgyörgy (ZW. I, 88.), 1263: Dátos, Lekenő (DL 37213.), 1264: Nyárádtó (SzO. IV. 1.), 1268: Sárpaták, Toldalag, Unoka (TT. 1888: 80.), 1268: Gerend (HO. VII, 111.), 1270: Hadrcv, Lóna, *Tadok (HO. VI, 166.), 1276: Tur (ZW. I, 129.), 1278: Péterd (HO. VIII, 443.), 1279: *Igrietelek, *Kerekegyház (ZW. I, 137.), 1282: Gyéresszentkirály (ZW. I, 142.), 1289: Gyéreskeresztur, *Görgöd, Örke (HO. VI, 342.), 1291: Örményes, Hidas, *Megyes, Dombró, Mohács, Keresed, Bágyon, Kövend, Várfalva, Csegez, *Pordoy, *Hory, *Újtelke, Polyan, *Füzgy, Marosbogát, *Lyukitelek, *Zetetelek, Székelykocsárd, *Feligaz, Székelyföldvár, *Kótlaklok, Csákó, *Farkasszeg (SzO. I, 26.), 1291: *Kölködők, *Udvar, *Miktelke (ZW. I, 181.), 1291: Torockó (ZW. I, 183.), 1292: Gyéres, *Tordallaka (DL 30101.), 1293: Szentkirály (TT. XXVIII, 5.), 1294: Mezőgörcsbenes (ZW. I, 196.), 1297: Bányabükk, Mikes, Magyarszilvás, Szelicse (ZW. I, 216.).

V. Fehérmegye: 1201: Gyulafehérvár (HO. V, 5.), 1202—3: Kisakna, Magyarlapád, Tordas, Marosújvár, Asszonynépe, Fugad, Szilvás, Háperton, Ispánlaka, *Suzman (ÁUO. I, 85.), 1205: Monora (Szentpétery 69.), 1206: Boroskrakkó, Magyarigen (ZW. I, 9.), 1215: Csongva (RV. 201.), 1219: Miriszló (TF. 15.), 1219: Béd (RV. 229.) 1222: Vízakna (ZW. I, 18.), 1231: Gombás (F. III—2: 266.), 1238: Sárd, *Szentmárton, Borosbocsárd, Vajasd (ZW. I, 66.), 1248: Alvinc, Borberek (ZW. I, 77.), 1256: Maros-szentkirály (ÁUO. VII, 430.), 1263: Hásság, Nagyludas (ZW. I, 89.), 1264: Diód, Megyerék, Pacalka, Gabud (ZW. I, 94.), 1265: *Telekvinc, Szászpád, Magyarpád, Poklospaták (ZW. I, 95.), 1266: *Gyömörd (ZW. I, 97.), 1269: Demeterpataka (ZW. I, 105.), 1271: Abrud, *Ompolyföld (ZW. I, 111.), 1274: Öregyház, ma Strázsa (ZW. I, 126.),

lezés, hogy az említett több, mint négyszáz település között a fentiekén kívül is lett volna román jellegű, lathatatlan. Az 1301 előtt ismeretes erdélyi helységek közül még a XIV. században is csak újabb tizenkettőről lehet kimutatni, hogy román lakosságuk is volt, egy részükről oklevelesen bizonyítható, hogy románságuk a XIV. század második felében érkezett (Kapus,

1276: *Fülesd (F. V—2: 370.), 1276: Akmár (F. V—2: 371.), 1280: Gáld (ZW. I, 141.), 1282: Orbo, Diómál (HO. VIII, 223.), 1285: *Ivántelke, Maroskoppánd (EK. 15.), 1287: Marosszentimre (ÁUO. IV, 302.), 1288: Nagylak, Medvés, *Csebi, *Somogytelek (SzO. IV, 3.), 1290: Magyarbagó (HO. VIII, 282.), 1290: Tövis (EK. 615.), 1290—95: Váradja, Székes, Buzd, Spring (ZW. I, 167.), 1291: Kutfalva (ZW. I, 189.), 1292: Kisenyed (ZW. I, 191.), 1293: Nagvenyed (ÁUO. V, 81.), 1293: Oláhdálya (TT. 1895: 236.), 1295: *Ringelkirch (ÁUO. V, 130.), 1295: *Makótelke (ÁUO. V, 131.), 1296: Hidegvíz, Bolya (ZW. I, 201.), 1296: Csekelaka (ÁUO. V, 149.), 1296: *Faludi, *Fajkod (ÁUO. V, 152.), 1297: *Jóostelke (ÁUO. V, 179.), 1298: Fahíd, Kiskerek (ÁUO. V, 199.), 1299: *Szentmihálykö, (Oláh-)lapád, *Tinód, *Fuuk, *Alárdfalva, Borbánd, *Teremi, *Csatár, Benedek, Déese (TO. I, 15.), 1299: Magyarforró (DL. 30622.), 1299: *Damasaföldje (ÁUO. V, 247.).

VI. Küküllő megye. 1202—03: Küküllővár, Magyarbénye (ÁUO. I, 85.), 1252: Szancesal 3 faluval (ZW. I, 79.), 1263: Nagyteremi (DL. 37213.), 1268: Mikeszásza, Medgyes, *Miklóspusztája, Tóbiás (HO. VIII, 117.), 1270: Szederjes (ZW. I, 108.), 1278: Dícsoszentmárton, Dombó, Kocsárd (DL. 29659.), 1291: Bonyha (HO. VI, 376.), 1300: Radnót (Századok 1887: 15.).

VII. Hunyad megye. 1247: Hátszeg (ZW. I, 73.), 1269: Déva (ZW. I, 105.), 1276: Piski (F. V—2: 371.), 1291: Benec, Gyalmár, Algyógy, *Ivánkföldje (ZW. I, 185.), 1291: *Fenes, Magyarillye, Szád — ma Guraszda (Századok 1908: 580.), 1295: Vajdahunyad, Pestes, Bojtor, Baresa (HO. VIII, 350.).

VIII. Szász föld és Fogaras vidéke. 1191: Nagyszeben (ZW. I, 1.), 1204: Nagydisznó (ZW. I, 7.), 1206: *Kozdfő, *Vratotus, Lebnek, Kőbor, Felmér, Nagysáros, Boldogváros, Báránkyút, *Johan (ZW. I, 8.), 1206: Rosoz (ZW. I, 9.), 1212: *Kreuzburg (ZW. I, 14.), 1222: Halmágy, Ugra (ZW. I, 18.), 1223: Kisdísnó, Kere, Kereszténysziget (ZW. I, 26.), 1224: Szászváros, Barót, Szászsebes, Daróc (ZW. I, 34.), 1231: Szászfejelegyház, *Hamaspaták, Sárpaták, Voldorf, *Oplid (ZW. I, 54.), 1235: Bethlen, Datk, Héviz, *Cormosbach, Venice, *Debran, Sárkány (ZW. I, 63.), 1240: Földvár, Szentpéter, Szászhermány, Tatráng (ZW. I, 69.), 1251: Szerdahely, *Mondorf, Apold (HO. VIII, 56.), 1252: Brassó (ZW. I, 78.), 1262—72: Szászkéz (ZW. I, 88.), 1265: Talmács (ZW. I, 95.), 1265: Feketehalom (ZW. I, 96.), 1269: Kelnek, Rihó (ZW. I, 105.), 1270: Szászkeresztur (ZW. I, 108.), 1280: Leses, Szentágota, Prépostfalva, Szászdálya, Segesvár (ZW. I, 141.), 1282: Szelindok (ZW. I, 144.), 1283: Ecel, Berethalom, Riomfalva, Százmuzsna, Paratóly, Szászsáros, Kiskapus (ZW. I, 145.), 1289: Szászalmás (ZW. I, 160.), 1289: Moha, Seyburg, *Paptelke (ZW. I, 165.), 1291: Fogaras, Szombatfalva (ZW. I, 177.), 1291: Ivánfalva, Alcina (ZW. I, 189.), 1294: Bodola, Tohán (DoeVal. 41.).

A ³¹ jegyzetben közölt rövidítésekén kívül itt a következőket alkalmaztam: *ÁUO* = Wenzel Gusztáv: Árpád-kori Új Okmánytár. Bp., 1860—1872. I—XII. — *EK* = Az erdélyi káptalan levéltára (Gyulafehérvár). — *F.* = Fejér G.: Codex diplomaticus Hungariae. Buda, 1829—44. 45. k. — *HO.* = Hazai okmánytár. Győr—Budapest, 1865—1891 I—VIII. — *MES.* = Knausz Ferdinandus: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Esztergom, 1874—1882. I—II. — *RV.* = Regestrum Varadinense. Bp., 1903. — *Sombory lt.* = A Sombory-család levéltára. Országos Levéltár. — *Szentpétery* = Szentpétery Imre: *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica.* I. Bp., 1923—30. — *SzO.* = Székely Oklevéltár. Kolozsvár, 1872—98. I—VII. — *TF.* = Teutsch-Firnhaber: *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens.* (Fontes Rerum Austriacarum II—15). Wien, 1857. — *TO.* = A széki Teleki-család oklevéltára. Bp., 1895. I—II. — *Torma lt.* = A Torma-család levéltára. Erdélyi Nemzeti Múzeum (Kolozsvár). — *TT.* = Történelmi Tár. Bp., 1878—1911.

A ()-be tett lapszám azt a lapot jelenti, melyen az oklevél kezdődik.

Hozzá kell fűznünk ezekhez azt is, hogy románok Magyarországon nemesak Erdély.

Gyerőmonostor, Bányabükk, Fráta, Borosbocsárd),³⁹ valószínűleg ugyanez az eset áll fenn azoknál, melyek a XIV. században vegyes lakosságúak voltak (Oláhfenes, Röd, mindkettő r. kath. plébániával és a nagy szász központ, Brassó), s így a fennmaradó négy falu (Mohaly, Szentmihálytelke, Diómál és Orbó) románságának XIV. századi keletkezését is joggal feltételezhetjük, annál inkább, mivel háromnak magyar, egynek pedig szláv neve van, s az ottlakó románság máig is ezeket a neveket használja. *A XIV. században és azután feltűnő román falvak tehát nem nyúlnak vissza a XIII. század előtti, még kevésbé a magyar honfoglalást megelőző időre.* Mint-hogy pedig emberileg elképzelhetetlen olyan természetes szaporulat, amelyik megmagyarázná a román faluk hosszú sorának a XIV. század második felében mintegy a földből való gombaszerű kinövését, ki kell tartanunk a nyelvészeti érvekkel is támogatott bevándorlási elmélet mellett.

A bíráló szerint azonban „a XIV. századi erdélyi román bevándorlás elmélete annál inkább nélkülözi a tudományos alapot, mivel tudott dolog, hogy a román települési folyamat fordított irányban játszódott le.“ Ennek az állításnak bizonyítékait sajnosan nélkülözzük. Havaselvére és Moldvába irányuló, nagyobb tömegeket megmozgató román kivándorlást az egész középkor folyamán csak egyet ismerünk, Bogdan máramarosi vajda Moldvába szökését.⁴⁰ Ezzel szemben tudjuk, hogy 1335-ben egy bizonyos Mykula fia, Bogdan vajda Magyarországra („de terra sua in Hungariam“ — DocVal. 45. sz.) költözik és bizonyára igen tekintélyes számú kísérettel, mivel beköltöztetése 1334 november 1-től 1335 augusztus 15-ig tartott s a magyar király részéről nem kisebb méltóság, mint a kalocsai érsek küldetett ki az ügy lebonyolítására. 1359-ben egy előkelő havaselvi román család, a későbbi Rékásiak hat tagja telepedik be a Bánságba („relictis omnibus... bonis in dicta terra Transalpina habitis, nostre maiestati semet ipsos obtulerunt fideliter servituros“. — DocVal. 105. sz.), ahol maguk és kíséretük elhelyezésére 13 falut, majd hat év múlva újabb 5 birtokot kaptak királyi adományban (DocVal. 143. sz.). 1365-ben Sas fia, Balk vajda négy testvérével hagyja oda Moldvát és költözik Magyarországra („in regnum nostrum Hungarie advenit“ — DocVal. 141. sz.), hét máramarosi falut

ben, hanem legalább ugyanakkora tömegben a történeti Erdélyen kívüli keletmagyarországi részekben is éltek. Tehát ha a XIII. századi viszonyokat vizsgáljuk, ezt a területet is tekintetbe kell vennünk, amit a bíráló nem tesz meg, illetőleg állandóan az egész románok által lakott területet érti Erdélyben, valahányszor csak saját elméletét tudja ennek segítségével bizonyítani (pl. mikor a ma románlakta terület XIII. századi okleveleiről van szó, vagy Verancsics később idézendő esetében), máskor viszont (mikor például a korai magyar betelepülésről elutasítólag nyilatkozza) tudatosan korlátozza a területet a történeti Erdélyre. Meg kell állapítanunk, hogy a keletmagyarországi, ma részben románlakta Szatmár, Bihar, Arad, Temes, Krassószörény és Szilágy megyében újabb 454 olyan falut ismerünk, melyek 1301 előtt tűnnek fel s ezek közül csak egy (*Oláhtelek*, 1283.) román jellegű. Vö. Maksai Ferenc: A középkori Szatmár megye, Bp., 1940. Adattár. — Jakó Zsigmond Bihar megye a török pusztítás előtt. Bp. 1940. Adattár. — Márki Sándor: Arad vármegye és Arad sz. kir. város története. Arad, 1892. 175—253. — Petri Mór: Szilágy vármegye monographiája. Bp., 1902. III—IV. — Temes, és Krassószörény megyékre vonatkozólag l. Csánki i. m. II. — Azon a területen tehát, ahol a középkor végéig románok telepedtek meg, 1301 előtről közel ezer helységet ismerünk, s ezek közül a román telepek száma tizenegy.

³⁹ L. később, a mezőségi román telepkekről szóló résznél.

⁴⁰ DocVal. 99. l. jegyzet.

nyerve el első szállásul. Ezeken az oklevelesen ismert román bevándorlási hullámokon kívül kétségtelenül nagy számban fordultak elő hasonló tömeges beköltözések, amit bizonyít az, hogy Erdély s általában egész Kelet-magyarország XIV. századi településtörténete rendkívül mozgalmas képet mutat; olyan vidékeken, melyekről eddig a források hallgattak, vagy épen teljesen lakatlannak tüntették fel, falvak hosszú sora keletkezik. Ez a folyamat hosszú ideig tart, a falvak egyrésze rövidesen eltűnik, hogy helyükön vagy szomszédságukban újak tűnjenek fel, míg végül a XV. század végén a török háborúk koráig tartó nyugalmi helyzet alakul ki s a különböző nemzetiségek életmódjuknak megfelelő települési területeken helyezkednek el. Kétségtelen, hogy ezt a folyamatot egy nagy tömegben jelentkező népelem elhelyezkedésével járó mozgalmak okozták, s az is vitán felül áll, hogy ez a népelem a román volt. Moga is megállapítja, hogy „a szóbanforgó kötet számos oklevele által bizonyított valóság az, hogy a XIV. században számos új román falu keletkezett“, de nem bevándorlással, hanem szociális okokkal véli megmagyarázhatni. Szerinte a mostoha bánásmód, melyben a földesúr jobbágyságot részesítette, birta megmozdulásra és szökésre a magánbirtokon élő magyarországi románságot, másrészt azonban az eddig kihasználatlan területek gazdasági értékesítésének vágya arra indította a földesurakat, hogy a máshonnan szökött román jobbágyokat magukhoz édesgetve, velük végezlessék el az erdők kiirtásának és új szántóföldek feltérésének hatalmas munkáját. Ezek szerint tehát a XIV. században és ezután keletkezett román falvak a keletmagyarországi románság *belső* vándorlásának és nem az ország határain kívülről történt bevándorlásnak volnának eredményei.

A fenti gondolatmenetet, nem tekintve azt, hogy indokolására a bíráló semmiféle pozitív adatot nem hoz fel, már azért sem tehetjük magunkévá, mert a települések megindulásának idején, a XIV. század derekán a jobbágy és földesúr viszonya még kialakulóban volt, s az erdélyi nemesség csak 1342-ben nyerte el a földesúri jogok korlátlan gyakorlásának jogát, tehát az említett mostoha bánásmódnak ebben az időben a lehelősege sem bizonyítható.⁴¹ De már azért sem számolhatunk jelentékeny mérvű román jobbágyszökésekkel a keletmagyarországi földesúri birtokokról, mert az a terület, melyen a magyarországi románság óriási többsége a középkorban elhelyezkedett, i. e. az Erdélyt Brassó vidékétől a bukovinai határszélig hatalmas félkörívben övező hegyvidék kevés kivétellel királyi birtok volt s az ott lakó románok a királyi telepesnépeknek kijáró szabadságokkal élván (v. ö. *ius valachicum*), kizsákmányolt jobbágyoknak egyáltalán nem tekinthetők. A jellegzetesen földesúri vidékeken, főleg a nagyrészt kis- és középbirtokokból álló erdélyi Mezőségen viszont románoknak a XIV. század végéig nyoma sincsen. A bíráló ugyan „a síksági román falvak tömegéről, melyek a XIV. századi oklevelekben, ugyanebben a kötetben említetnek“ beszél, de elég egy pillantást vetnünk a XIV. századi román településeket szemléltető, a szóbanforgó kötethez mellékelt térképre, hogy

⁴¹ F. VIII—4: 621. 1342: „universi nobiles iobbagiones et famulos ipsorum im-pessionatos in eorum possessionibus commorantes ipsam et iudicandi habeant facultatem.“ Az erdélyi földesurak tehát ekkor nyerték el jobbágyaik felett az ítélkezési jogot s így az erdélyi földesúri hatalom ekkor lett teljes.

Erdély közepén az üres folt szemünkbe tűnjék. Szociális okok tehát nem hozhatták létre ezt a népességi mozgalmat, melynek a következőkben vázolt tekintélyes méretei azt is kizárják, hogy a XIII. századi néhány román falu természetes szaporodásának ebből a szempontból bármilyen jelentősége is lett volna.

A XIII. század végén meginduló s a XIV. században lefolyó román bevándorlásnak a rendelkezésünkre álló adatok segítségével két hatalmas hullámát különböztethetjük meg. Az egyik délről, a mai Bánság területéről terjed észak felé s ennek részletei Mykula fia Bogdan és a Rékásiak már említett beköltözései, a másik jó félszázaddal később, 1360 után jelentkezik, északról, Máramaros vidékéről dél felé tart és közvetlen kapcsolatba hozható Sas vajda fiainak bejövételével. A mai Krassószörény megyében, a későbbi autonóm román kerületek klasszikus földjén a XIII. században még csak a magyar végvárok állottak,⁴² románok csak a XIV. század első felében tűnnek fel s erre az időre esik kerületeik megszervezése is. Ezeknek a kerületeknek közel egyidejű feltűnése kétségtelen jele az egyszerre, egyidejűleg történt megszervezésnek s következésképpen a románság ezidőben történt letelepedésének is.⁴³ A román falvak, melyeknek száma a középkor végén a kétszázat meghaladja, nagyrészt csak a XV. századi oklevelekben fordulnak elő először.⁴⁴ Tőlük nyugatra, a hegyvidék és a síkság határterületein magánbirtokokra is települtek románok. A Berzava és a Karas között elfoglaló Himfi uradalom az adományozás évében, 1323-ban még jó: részt lakatlan volt, azelőtt királyi vadászok és erdőőrök tanyáztak itt,⁴⁵ s a benépesítést a század közepén az új birtokosok végezték el, részben román telepesekkel. Két oklevélből is ismerjük az uradalom egykorú népesedési viszonyait; a beköltöző románok kis, szétszórt tanyákon helyezkednek el, melyek közül — a település befejezetlenségét bizonyítva — a legtöbb néhány évtizeden belül nevet változtat vagy eltűnik, hogy helyettük újak alakuljanak. A telepeknek nevet adó kenézek egyrésze az oklevelekben mint élő személy szerepel, ami szintén hozzásegít a beköltözés időpontjának megállapításához (DocVal. 178. és 324. sz.) Egyik Himfi-birtok, a mai Krassószékkás még 1361-ben is gyér lakosságú lehetett, mert a tulajdonos

⁴² *Yliad*, a mai *Ilyéd* 1248-ban (ZW. I, 77.), *Myhad*, a mai *Mehádia* pedig 1278-ban (HO. VIII, 190.) tűnik fel először, mindkettő magyar személynévből -d magyar képzővel képzett helynév.

⁴³ Districtus Elyed (1343—47. körül, Batthyány-levéltár, Körmend, Misc. Heimiana 16 c), Halmas (1343—47. körül, uo.), provincia Kwuesd (1346. uo. 112.), districtus de Sebes (1350. Festetics-levéltár, Keszthely, Div. com. Krassó 22.), provincia Borzwafew (1367. Batthyány-levéltár, Körmend, Misc. Heimiana 208.), provincia Cumyath (1369. PK. 92.), districtus de Karan (1391. Pesty: A szörényvármegyei hajdani oláh kerületek 52.), A krassófi és lugosi két kerületet mint közigazgatási egységet csak a XV. században találjuk meg oklevelekben. de előbbinek kenézeit már 1358-ban (PK. 35.), utóbbinak pedig 1370 körül (DocVal. 243.) említik, tehát akkortájt már fennállottak.

⁴⁴ Vö. Cs. II, 1—114.

⁴⁵ „Remethe de silva nostra custodiali excepta, item Korulus, Chech, Ozywag, Bokoran, Zeurny terro sagittariorum nostrorum regalium“ (1323. Batthyány-levéltár, Körmend, Misc. Heimiana 41.). Az ugyanakkor adományozott Perduy birtokról 1347-ben megállapítják, hogy az adományozás előtt „conditionariorum regalium leporarios conservantium“ volt, tehát az egész terület a királyi batárörvidék része volt s ennél fogva az ezen túleső vidékek nagyrészt lakatlanok (uo. 109.).

akkor akarta benépesíteni („populorum multitudine decorare“).⁴⁶ A Karas balpartján Vaja birtokot I. Károly király (1307—1342) adta János kenéznek, aki oda falvakat telepített („villas collocasset“ — DocVal. 242. sz.). Feljebb a Temes völgyében a középkor végén 27 falut számláló Hodos tartományának kenézei 1371-ben tűnnek fel (DocVal. 197. sz.), tőle nyugatra három nagyobb uradalom, a béli (21 falu), a dobozi (72 falu) és a rékási (19 falu) román eredetű családok kezére került, ezek hozhattak a helynevek tanúsága szerint megelőzőleg erősen magyar és szláv jellegű vidékre román telepeseket. Rékást 1359-ben, a már 1357-ben feltűnő Dobozt ugyanekkor nyerték el román birtokosaik (DocVal. 105. sz.), míg a béli kerület 1371 körül fordul elő első ízben (DocVal. 197. sz.). A Béga völgyében a középkorban hat román kerület alakult, közülük elsőnek az ikesi említik. 1365-ben nyerte el királyi adományban az előbb említett Rékási román család, ekkor még csak 5 falu állott területén (DocVal. 143. sz.). 1404-ben már 13 telepet írtak itt össze, a régiek közül azonban ekkorra már csak egy maradt meg, az uradalom központja: Marzsina. A román települési folyamat huzamosságára és a lakosság hullámmzésára jellemző, hogy 1510-ben ugyanezen a területen 36 falu állott, de az említett Marzsínán kívül még csak egyről bizonyítható, hogy 1404-ben is megvolt, a többinek a neve egészen új.⁴⁷ Hasonló korú és ütemű lehetett a másik öt (turdi, bozsuri, zsupáni, suggyai és monostori) kerület betelepülése is, a határaiokon belül keletkezett 70 középkori faluról azonban csak a XV., illetőleg a XVI. századból vannak adataink.⁴⁸ A Marosnak a Kárpátokat és az Erdélyi Középhegységet elválasztó völgyében a fülöpkői, a szádi és a váradjai uradalomban 84 faluban élt a középkorban román lakosság, melynek első okleveles nyoma a Kaprevár falunév (1337); ez egyben az első román eredetű földrajzi név Magyarországon (DocVal. 49. sz.). A falvak nagy többsége itt is, mint a Bánság területén, a XV. században tűnik fel.⁴⁹ A Fehér-körös felső folyása mentén több, mint 200 középkori román falu tartozott

⁴⁶ Batthyány-levéltár, Körmend, Misc. Heimiana 173. sz.

⁴⁷ 1365: possessio Ikws cum villis Padushauasa, Margina, Ikuspataka, Wechepataka, Endredpataka (PK. 72.), 1404: Morsyna, Ikws, Pruthazafalwa, Radomerpathaka, Gorzofalwa, Kosowafalwa, Boibazlofalwa, Stoyanboyarfalwa, Pokalpataka, Beiosandrafalwa, Thamasfalwa, Alsoweze, Belosfalwa in districtu Ikws (Cs. II, 42.), 1510: Morsyna, Prewthaza, Wlanesth, Mozhesth, Wadel, Brezowa, Brawezth, Chakonesth, Swpanest, Wnglul, Goycesth, Plesesth, Balazena, Lonkarew, Gozthest, Romanesth, Ronkwr, Nandrwlest, Ohaba, Kanychest, Wdwarhel. Polya, Thyfesth, Banyafalw, Thoplyeza, Negyylesth, Ztoynesth, Homosthya, Zlanesth, Krywyna, Maldesth, Felsew Tharnyeza, Petroza, Balesth, Krelyze, Mardesth, in Ikeswydeke (Dl. 137870. — Vö. PK. 504.). Magyar lakosságú vidékeken a lakosságnak ilyen hullámmzése sohasem fordul elő, példa rá a 38. jegyzetben közölt 15 aranyosszéki székelő falu, melyek 1291 óta napjainkig változatlanul megvannak ugyanazon a néven. A példák számát a végtelenségig szaporíthatnók.

⁴⁸ Districtus Wolahales Swdya, Monostor, Bosar et Swpan (1453. Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. Pest, 1853. X, 362.) és Districtus Walahales Swggya, Swpan et Thwerd (uo. 405.). A suggyai, zsupáni és turdi kerület falvait 1454-ben (PK. 397.), a másik kettőt azonban csak 1510-ben (Dl. 37870.) ismerjük meg.

⁴⁹ A fülöpkői uradalom falvaiban már 1337-ben feltűnnek románok (DocVal. 49. sz.), 1256-ban azonban még csak Nagykechkes, Philwkw, Hwdus, Theyes magyar és Duburda bizonyítalan, de nem román nevű falvak állanak ezen a területen (Dl. 322—20.). Szád és Váradja egyébként szintén magyar nevű várakhoz tartozó falvak 1479-ben (PK. 448.) jelentkeznek először oklevélben.

a világosvári uradalomhoz, egyik idevaló román vajdáról 1359-ben hallunk (DocVal. 106. sz.). Ettől kezdve a század folyamán többször is említik a világosvári tartomány románjait, falvaikat azonban ezúttal is csak a XV. században ismerjük meg,⁵⁰ a nyugat felé csatlakozó déznai uradalom 64. jó-részt román lakosságú falujáról pedig épen csak a XVI. századból van adatunk.⁵¹ Bihar megyében a Feketekörös balpartján elterülő béli hegyvidéken már 1294-ben jelentkeznek románok (DocVal. 25. sz.) s jelenlétüket 1318-ban újabb adat erősíti meg (DocVal. 33. sz.). Ez is bizonyítja, hogy ahol valóban aránylag korai románsággal van dolgunk, egymást ki-gészítő adatok is vannak reájuk. A béli hegyvidék román falvai is hama-rabb tűnnek fel az oklevelekben, mint általában a biharmegyei román faluk (1374: DocVal. 214. sz.). Hasonló a helyzet a Sebeskörös völgyében. Itt 1283-ból ismerjük az egyébként egész Magyarországon is elsőnek feltűnő román falut (Oláhtelek — DocVal. 15. sz.), de a környék románságára rövidesen újabb adatok jelentkeznek (1336: DocVal. 46. sz., 1341: DocVal. 55. sz., 1357: DocVal. 99. sz. stb.). Feltűnő körülmény, hogy Biharmegyé-ben néhány évtizeddel hamarabb jelentkezik a forrásokban a románság, mint pl. a Marostól délre a Bánságban; így a Feketekörös jobbpartján is már 1326-ban hallunk román vajdáról (DocVal. 39. sz.), s észak felé a szilágymegyei Valkó várnak 1341-ben már 13 román faluja van (DocVal. 58. sz.). Fel kell tehát tételeznünk, hogy az Erdélyt és a magyar Alföldet elválasztó hegység nyugati lejtőire érkező román települési hullám két ágra szakadt s így nyomult Hunyad megyén keresztül, az egyik a XIII. század végén Bihar megyébe, a másik a XIV. század elején a Bánságba. Ennek az utóbbinak a részei azonban átsaptak a Maroson túlra is, benépesítve a Fehér- és Feketekörösnek az előbbtől szabadon hagyott felső völgyeit, a későbbi világosvári, déznai, csékei és belényesi uradalmak területét. A két elsőről már szólottunk; a csékei uradalmat 1389-ben, román falvait azonban csak 1508-ban említik, míg a belényesi román vajdák 1363-ban (DocVal. 106. sz.), telepeik viszont szintén csak a XVI. században tűnnek fel. Ennek a hozzávándorlásnak méreteire jellemző, hogy a mintegy 300 középkori biharmegyei román falunak közel fele a csékei és belényesi uradalmakra esik.⁵²

A második nagy települési hullám jóval később indul meg. Ennek elő-futárai az elsőízben 1326-ban említett máramarosi románok (DocVal. 40. sz.). Ezek azonban már azért sem idézhetők elő a nagy népesedési mozgalmat, mert 1359. körül Bogdan lázadó vajdának híveivel együtt történt Moldvába szökése kétségtelenül meggyengítette népi erejüket. A valóságos kis népvándorlás 1360 után Moldvából indult ki Sas vajda fiainak beköl-tözésével kapcsolatban s elsősorban Máramaros még lakatlan területeit töltötte fel, majd néhány évtized alatt elárasztotta az északerdélyi hegy-vidéket. 1378-ban tűnik fel az első hat ugocsamegyei román falu (DocVal. 246. sz.), egy évre rá Szatmár megyében először említenek román falut (DocVal. 250. sz.). Az 1360-ban még lakatlan Avas hegységben 1385-ben

⁵⁰ Pesty Frigyes: *Magyarország helynevei*. Bp., 1888. 421.

⁵¹ Az Országos Levéltárban levő 1500. és 1561. évi dica-jegyzékek.

⁵² Biharmegye románságának betelepedéséről részletesen írt Jakó Zsigmond: *Bihar-megye a török pusztítás előtt*. Bp., 1940. 127—90.

már hallunk románokról (DocVal. 291. sz.), bár az itt létesült 18 román faluval csak a XV. században ismerkedünk meg.⁵³ Az ezektől délre eső erdői uradalom román telepeire a legkorábbi adat 1394-ből való (DocVal. 416. sz.), az ekkor feltűnt 4 faluhoz 1424-ig újabb 11 járul.⁵⁴ Egyidejűleg jelentkeznek a Bükkhegység szilágymegyei oldalán az első román települések (13 falu, 1388. és 1392: DocVal. 313. és 379. sz.). A Nagybánya alatti erdős tájon 1429-ben kezdenek román faluk feltűnni, a század végéig számuk nyolcra emelkedik.⁵⁵ Ezekhez csatlakozik a Szamos jobbpartján a kővári uradalom, melynek 49 román falujáról 1405-ben történik először említés.⁵⁶ Talán épen azért sikerült Sas vajda utódainak, a Drágfi családnak ezt az egész hatalmas területet később kézre keríteni, mert erős jogcímet jelentett számukra az, hogy a falvakat a vezetésük alatt érkezett románság szállta meg. Nem kétséges, hogy ez a települési hullám átcsapott a már régebbi román jellegű területekre is, így szaporodhatott fel például a szilágymegyei valkói uradalom román falvainak száma 1481-ben 23-ra⁵⁷ s innen nyerhette 1386-ban először említett román telepeseit a biharmegyei margittai birtoktest is.⁵⁸

A tulajdonképeni Erdélyről még nem is szólottunk s a XIV—XV. században keletkezett román falvak száma az ezeret máris jóval meghaladja. Ha a sokszáz hasonló körülmények közt létrejött erdélyi román falut az előbbiekhöz hozzászámítjuk, olyan óriási számmal van dolgunk, mely valóban különösen aránylik a XIII. századi tízhez, illetőleg a biharmegyei Oláh-telekkel együtt tízenegyhez. Kétségtelen, hogy a XIV—XV. században a keletmagyarországi magyar és német falvak száma is tekintélyesen megnövekedett, de a XIII. századhoz viszonyítva legfeljebb megtízszereződött, míg a román falvakról valóban keveset mondunk azzal, hogy számuk megszázsorozódott.⁵⁹ Ezeknek a tényeknek tudatában senki sem állíthatja, hogy a XIV—XV. századi keletmagyarországi román népesedési mozgalmat belső vándorlás hozta volna létre.

Ha erdélyi román belső vándorlási és települési mozgalmról, komolyabb méretekben, szó lehet, az csak a Mezőségre vonatkozhatik. A XIV. század folyamán érkezett román tömegek, egyrészt életmódjuknak megfelelően, másrészt mert csak ott találtak lakatlan területekre, a hegyvidékeket szállították meg. Ezek a hegyvidéki telepek, néhány magyar és német bányászati és földművelő völgyi központot kivéve,⁶⁰ a XIV. század végére

⁵³ Maksai Ferenc: *A középlelő Szatmár megye*. Bp., 1940. 86—8.

⁵⁴ Uo. 94—8.

⁵⁵ Uo. 103—6.

⁵⁶ Csánki I, 548.

⁵⁷ Csánki I, 586.

⁵⁸ Jakó: *i. m.* 136.

⁵⁹ Pontos számítások ebben a tekintetben még nem állnak rendelkezésünkre.

⁶⁰ Ilyen magyar és részben németlakta helységek a hegyvidéken például Karánsebes, melynek középkori polgárai közt Nyrew, Somlyai, Mezey, Bokor, Zederyes, Zeles, Nagh, Zabo, illetőleg Rhott és Zaz nevűek szerepelnek (PSz. 73, 85, 112, 116, 124, PK. 413 és Országos Levéltár Súlyom—Fekete gyűjteménye 1480.), Kőrösbánya, ahol 1525-ben Varga, Fazakas, Baran, Balinth, Zewch, Jacob, Zabo, Horgas, Ferenc, Magyar, Fyrez, Mezarws, Josa, Feldes, Gerebles, Harangozo, Vinceeh, Ferencly magyar és Yekel, Goldomar, Mildeh, Barlan, Milikher, Fötter, Sygel német nevű polgárok élnek a román lakosságú falvak között (DL. 37000.), *Belcnyes* és a körzetébe tartozó kilenc magyar

zárt román települési területet alkottak, aminthogy zárt magyar, illetőleg német néptalaj volt a nagy folyó völgyek tája. Mikor azonban a hegyvidék elérte a népesedés felső fokát, a népfölösleg útát keresett a Mezőség felé is. A munkaerőket szaporítani akaró földesurak megosztották mezőszégi falvaik nagy határait és a magyar, illetőleg német helységek mellé román ikertelepeket létesítettek. Az ilyen vegyeslakosságú falvak sorsa azután a bennük lakó nemzetiségek számaránya szerint alakult. Amennyiben a beköltöző románság nem képviselt jelentős lélekszámot, telepe összeolvadt az anyaközséggel és sok esetben a románság felszívódott a magyar vagy német őslakosságba. Ha a román jövevények majorizálták az eredeti nem-román népességet, a falu román jellegűvé vált és csak neve őrzi emlékét alapítói nemzetiségének.⁶¹ Ha viszont a román és nem-román elemek bizonyos egyensúlyi helyzetbe kerültek, létrejöttek a Mezőségre oly jellemző ikerfalvak, melyeket „Magyar-“, „Szász-“ és „Oláh-“ előnevekkel különböztettek meg egymástól. Ezeknek az ikerfalvaknak történetét nyomozva, világosság derül a mezőszégi románság megjelenésének korára is. A legbiztosabb támpontot azok az esetek nyújtják, mikor a román ikertelepek megalapításának körülményeiről és időpontjáról okleveles adat szól. Ilyen az egyik legkorábbi, az alsófehérmegyei Oláhbočasárd esete, melynek létrejöttét így írja le a vonatkozó oklevél: „Petrus vicewoyuoda... intra metas et terminos antiquos eiusdem ville capituli Bucharde vocate quendam aliam villam Olacalem... collocasset“ (1346. — DocVal. 76. sz.). A falu így kettéoszlik s nonsokára feltűnik a kettős elnevezés: *Magyarbochard* és *Oláhbochard*.⁶² Hasonlóképpen Fráta (Kolozsmegye) határai közé a Markházi család tagjai 1391 táján „magnum villam Olachorum descendendi fecissent“ (DocVal. 370. sz.) s a XV. század elején már *Fratha hungaricalis* és *Wolahfrata* néven különböztetik meg a két települést.⁶³ A többi ikerfalu alapítására nincsenek ugyan ilyen közvetlen adataink, de a források összevetése világosan feltárja a román telep létrejöttének körülményeit. Így a kolozsmegyei Bányabükk 1297-ben nemzetiségi jelleget feltűntető előnév nélkül bukkan fel, akkor tehát még etnikailag egységes falu s magyar voltát

faluk, melyek közül hét ma is őrzi magyarságát a román falvak között (Jakó: *i. m.* 167—171.), *Abrudbánya*, ahonnan 1490-ben 24 magyar polgár nevét jegyezte fel egy oklevél (Iezkovits Emme: *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*. Bp., 1939. 31.), a máramarosmegyei öt magyar város, *Huszt*, *Visk*, *Técső*, *Hosszumező*, *Sziget* (Hofkammerarchiv, Wien, Conseriptiones fasc. 5. no. 108.), stb. Ezek a környező kislétszámú román falvakkal szemben mind sokszáz magyar családot jelentő városias helységek, melyek magasabb művelődési és gazdasági színvonalukkal vidékük természetes központjai voltak, s hasonlóan a moldvai és havaselvi magyar és szász lakosságú városokhoz (pl. *Baia*, *Suceava*, *Bacău*, *Iasi*, *Adjud*, *Piatra Neamtu*, *Târgu Neamtu*, *Târgu Trotuşului*, *Câmpulung* stb.) a nyugati műveltséget terjesztették a kezdetleges életformák közt élő román pásztor és földművelő népesség közt, amint azt a román nyelv városi fogalmakban jelentő magyar kölcsönszavai (*pargar*, *oraş*, *marfă*, *mestşug*, *meşter* stb.) bizonyítják.

⁶¹ Ilyen falvak nagyrészt azok, melyeknek eredeti magyar nevét a román lakosság ma is használja. Ezek főleg a mezőszégi területeken fordulnak elő (vö. 29. sz. jegyzet), de tekintélyes számban szerepelnek a hegyvidéken is (vö. 27. sz. jegyzet).

⁶² Iezkovits: *i. m.* 52.

⁶³ Csánki V, 352.

neve és 1332—37. közt említett róm. kat. plébániája bizonyítja. 1414-ben már megkettőződve jelentkezik a falu (utraque Banabyky) s rövidesen megtudjuk a megkettőződés okát is: románok telepedtek le határai közé (1416: *Magiar Banabyke, Olah Banabyke*). Ugyanígy a kolozsmegyei *Kapus* (első említése 1282.) 1391. előtt *Magiarkapus* és *Olahkapus* falukra válik szét (DocVal. 368. sz.), s az eredeti lakosságot nemcsak a magyar falunév és az 1332—37. közt említett róm. kat. plébánia, hanem az is mutatja, hogy 1469-ben *Kapus* és *Olahkapus* szerepelnek, tehát a jelző nélküli, régi nevet a magyar falu őrzi. Ugyanígy bizonyíthatjuk számos mezősegi kettős falunak létrejöttét: *Kolozsmegyében* Bósnak 1499-ben, Dezmérnek 1446-ban, Győrőmostornak 1486-ban, Kályánnak 1486-ban, Karának 1423-ban, Kiskapusnak 1483-ban, Méhesnek 1426-ban, Palatkának 1499-ben, Patának 1429-ben, Rődnek 1398-ban, Sármásnak 1438-ban, Zsuknak 1461-ben; *Tordamegyében* Dellőnek 1484-ben, Detrehemnek 1408-ban, Pusztægresnek 1440-ben, Peterdnek 1407-ben, Szederjesnek 1505-ben; *Küküllőmegyében* Szancsalnak 1513-ban, Szentmiklósnak 1491-ben, Szépmezőnek 1474-ben és Tereminek 1420-ban tűnik fel a román testvérfaluja. Ezek a falvak a XIII. és XIV. században, némelyik még a XV-ben is, először és azután több ízben nemzetiségi jelző nélkül fordulnak elő, tehát akkor még egységesek. Az eredeti lakosság nemzetiségét már maguk a falunévek is elárulják, egyetlen román sincs közöttük s nagyrészükről bizonyítható, hogy a középkorban, még a román ikertelepek alapítása előtt róm. kat. templom állott bennük. A felsorolt évszámok kétséget kizárólag tanúsítják, hogy a románoknak a mezősegi magyar és német települési területre való beszívárgása a XIV. század második felében kezdődött meg és az egész XV. századon át tartott.⁶⁴ 1461-ben a juhötvened beszedei Szolnok-Doboka, Kolozs, Torda, Alsóféher és Küküllő megyében mintegy 200 faluban írtak össze román pásztorokat.⁶⁵ Bár tekintetbe kell vennünk, hogy e helységek jórésztében a románok az eredeti magyar és német lakossággal együtt éltek,⁶⁶ a bevándorlást mégis nagymértékűnek kell tartanunk. Távolról sem szabad azonban azt hinnünk, hogy a románság megjelenése ezen a területen együtt járt volna az azonnali megtelepüléssel. Az említett ötvenedjegyzék összeíróinak például Szentpáli Mihály magyar nemes azt vallotta, hogy Majos nevű mezősegi birtoka „anno preterito servit oves... sed presenti anno caret Valachys“, ami nem egyebet jelent, mint hogy a mezősegi románság még a XV. század közepén is ide-oda kóborolt nyájaival s egyik évről a másikra odahagyta ideiglenes szállásait, hogy más földesúrnál keressen szerencsét. A román lakosságnak ez a nyugtalan, vándorló természete még a XVIII. században is komoly gondokat okozott Erdélyben.⁶⁷

Az erdélyi románságot az egész középkoron át annyira jellemző mozgalmasság csak részben magyarázható a megtelepüléssel együttjáró hely-

⁶⁴ Csánki V., az egyes faluk neve alatt.

⁶⁵ Păclișanu Z.: *Un registru al quinquesimelei din 1461*. Omagiu Fraților A. și I. Lapedatu, București, 1936. 595—603.

⁶⁶ Vö. feljebb a mezősegi ikerfaluk esetével.

⁶⁷ Jakó Zsigmond: *A románság megtelepülése az újkorban*. „Erdély és népei“ című gyűjteményes mű (Bp., 1941) 131—2.

kereséssel, hullámozással; komoly indokaink vannak arra, hogy ezt a Balkánról hozott nomádpásztor életmóddal hozzuk összefüggésbe. A bíráló tagadja, hogy az erdélyi románság valaha is nomadizált volna, kezdettől fogva helyhez kötött s egyenlő mértékben pásztorkodó és földet művelő népelemnek tekinti. Pedig köztudomású tény, hogy egész Kelet Európában, bizonyíthatólag már a XI. századtól fogva a *vlach* népnév egyértelmű volt a 'pásztor', mégpedig a 'költözködő juhász' fogalmával. Az erdélyi románok ősei, a középkori északbalkáni románok a XIV. század elejéig nomádok voltak, amit bizonyít a szerb királyoknak az a szokása, hogy valahányszor népeket adományoztak a különböző kolostoroknak, ezzel a kifejezéssel éltek: „sela i Vlasi“, azaz falvakat és románokat adnak s míg a falvak esetében megelégszenek azok nevének felsorolásával, addig a románokat névszerint, egyenkint megjelölik, nyilván azért, mert ezek nem laktak állandóan egy helyen, hanem nyájaikkal a környező hegyekben kóboroltak. Ma is élnek a Balkánon nomád román pásztrok, s ezek épen úgy költözködnek családjukkal, kunyhójukkal, minden vagyonukkal egyetemben, mint ahogy középkori elődeik „figendo tentoria“, azaz sátrat ütve, megszállottak a dalmáciai Trau határában.⁶⁸ Ez az életmód tette lehetővé, hogy a románság aránylag rövid idő alatt olyan nagy kiterjedésű területeket tudott megszállani, mint ahogy az Magyarországon is történt. Arra a kérdésre, hogy nomadizáltak-e a magyarországi románok, mégis nehéz feleletet adni. Nem mintha azt hinnék, hogy a Dunán átkelve, mintegy varázsütésre felcseréltek volna eddigi életmódjukat a megtelepült földművelőkével, hanem azért, mert olyan rendezett közigazgatási viszonyok között élő és nagy tömegeiben megtelepült, földműves lakossággal, pontosan kimért falu- és birtokhatárokkal rendelkező országban, mint amilyen a középkori Magyarország volt, nomád életmódot büntetlenül folytatni sokáig nem lehetett. Épen ezért a román beköltözködők már első nemzedékükben ugyanazzal a kérdéssel találták magukat szemben, mint az 1240-ben betelepített kúnok: a központi hatalom s a megművelt földjeit féltő őslakosság minden eszközzel kényszerítette őket a helyhez kötött életmód átvételére. Ugyanaz a folyamat zajlott itt le, mint a XIV. században Szerbiában: míg a hegységek a király tulajdonát képezték, addig ezeken a hatalmas összefüggő területeken a románok zavartalanul nomadizálhattak, míhelyt azonban a XII. századdal kezdődőleg királyi adományok folytán a hegységekben is kialakultak a magánbirtokok, az új tulajdonosok gazdasági érdekből megakadályozták, hogy a hozzájuk tartozó románság átlépje a birtok határait s így a nomadizmus lassan elsorvadt, helyet adva a téli és nyári legelőket szabályosan váltogató ú. n. transzhumálásnak, mely már feltételezi egy állandó szállás meglétét. A szerbiai oklevelek világosan szemléltetik ezt a folyamatot: a XIV. század elejétől kezdve már nemcsak a román pásztrok neveit sorolják fel, hanem szállásaikat, *katun*-jaikat is, majd a katunokon belül csak a házakat s végül, a század közepén már csak a katunokat jelzik, ami azt jelenti, hogy a románság helyhez kötése megtörtént.⁶⁹ Magyarország kialakultabb birtokviszonyai miatt itt a románság helyhez kötése még gyorsabban mehetett

⁶⁸⁻⁹ Makkai: *i. m.* 4—8.

végbe, de épen elég adalunk⁷⁰ van arra, hogy egyes vidékeken a románság megkísérelte nomád életmódját fenntartani. Különösen a későn népesülő Bánság hegyei közt folyt élénk román pásztorélet; ennek nomád jellege még a XIV. század második felében is tagadhatatlan. A bírálóval szemben továbbra is ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy az 1373. évi pápai oklevél szavai (Vlahi schismatici, quorum nonnulli in pascuis et tentoriis habitant, animalia, quibus habundant, pascendo) nem transzhumáló, hanem nomád románokra vonatkoznak. A transzhumáló pásztor nem lakik állandóan legelőn és sátorban, mint a szóbanforgó románok laktak. Ugyancsak transzhumáló pásztoroknak állítja a bíráló az Illyéd vár környékén 1363-ban feltűnő kenézeket, akiket „propter eorundem mansionis seu residentie incertitudinem” nem lehetett egy bírósági tárgyalásra megidézni. Szerinte az oklevélben nem is a kenézekről, hanem az alájuk rendelt románokról van szó, s ezeket azért nem lehetett megidézni, mert március 22-e lévén, azok már nyájaikkal a hegyekbe indultak. Az oklevél gondos elolvasása után azonban ki kell tartanunk amellett, hogy valóban a román kenézekről van szó,⁷⁰ akiket a velük vitában álló Himfiek egyenesen nem akartak („noluisse”) megidézni, mert tudták, hogy állandó telephelyük nem lévén, a királyi közegek úgysem tudják felkeresni őket s ezért inkább a király döntésére bízták a dolgot, nehogy a pör a végtelenségbe húzódjék. Transzhumálásról tehát már azért sem lehet itt szó, mert a szóbanforgó kenézek ebben az esetben jelen voltak, s ha lett volna állandó szállásuk, maguk megmondhatták volna. De egyébként sem tételezhetjük fel, hogy a környék románjai ekkor már a hegyekbe indultak volna nyájaikkal, mert a hatújárás megtörténte nem március 22, mint azt a bíráló az oklevél keltezéséből következteli, hanem március 9. napjára esett (feria quarta proxima post dominicam Oculi proxime elapsa), a román pásztorok pedig köztudomásúlag csak április 24-e körül, Szent György napja táján kezdenek felhúzódni a hegyekbe, ami érthető, ha meggondoljuk, hogy március elején a hegyi legelőket Erdélyben rendszerint még vastag hótakaró borítja. Moga vádjai tehát, melyek szerint „ezt az oklevelet a kiadók hibásan kivonatolták, felületesen olvasták és hamisan magyarázták”, önmagára hullanak vissza. Mindkét előbb idézett és teljesen egyértelmű adat a bánsági hegyvidékre vonatkozik, melynek településtörténete további bizonyosságokat is szolgáltat a bevándorló románság nomád életmódjára vonatkozólag. Feljebb említettük a krassó-

⁷⁰ Az erre vonatkozó rész egész terjedelmében így hangzik: „ulterius pergeundo incipit tenere cummetaneitatem cum territorio ipsius castri Iliad, vbi Kenezy holahorum ad ipsum castrum pertinentes, quia metas ipsius territory magis extra quam pretaetus magister Petrus sua et ipsius magistri Benedicti et fratrum ipsorum prescriptorum in personis fore asseruissent, ideo inibi in ipsarum metarum erectione contendere non potuissent, quos tamen citare propter eorundem mansionis seu residence incertitudinem noluisse, sed vestre maiestatis deliberacioni commisissent, de quo quidem campo exeundo iungeret vnam silvam foratlam vocatam, vbi ipsi Kenezy et magister Petrus in posicione metarum concordare non potuissent et similiter citacione posttergata eodem modo deliberacioni vestre serenitatis ad vestram presenciam prorogassent” (PK. 55.). A fentiekből kiderül, hogy egyrészt a DocVal. kiadói az oklevelet helyesen kivonatolták, másrészt valóban a jelenlevő kenézek voltak azok, akiket Himfi Péter mester és testvérei nem akartak megidéztetni.

megyei Himfi-birtokok és a Béga-völgyi ikési kerület román falvainak állandó hullámozását, melynek során az egyszer megalakult és nevet kapott falvak a következő okleveles említésig nyomtalanul eltűnnek s helyettük mások jelennek meg, hogy ez az eset bizonyos idő múlva újra megismétlődjék. Hasonló esetek az egész Bánság területén sokszorosan előfordulnak. Elég megnézni Csánki Dezső műve II. kötetének idevonatkozó lapjait, hogy ennek az állításnak igazságáról bárki meggyőződjék. A Bánságban tehát a középkor folyamán kétségtávolú nomadizált a románságnak egyik, nem is jelentéktelen töredéke, de a magyar társadalmi rend hatására ott is fokozatosan elsovadt a költözködő pásztorkodás és helyet adott az úgyszólván napjainkig általános transzhumálásnak. A bíráló egyéb érvei, melyeket a nomadizmus „vádja” ellen felhoz, nem esnek súllyal a latba. Hogy a románok rendszeres adót fizettek, katonai szolgálatot teljesítettek, bizonyos házi textiliparuk, sőt állítólag agyagiparuk is volt, ez mind nem zárja ki azt, hogy Magyarországra való érkezésükkor legalább az első nemzedékben nomád életmódot folytattak s ezt egyes vidékeken aránylag sokáig megőrizték. Még valamelyes primitív földművelést is feltételezhetünk náluk, hiszen a magyarság, melynek nomád volta a honfoglalás időpontjában nem tagadható, szintén magával hozta új hazájába a gabonanövények és a legfontosabb földművelési szerszámok neveit; de ezt a hasonlatot nem vihetjük túlásba, mert más az eset egy síksági és megint más egy hegyi pásztornépénél.⁷¹ A románság, mely még a XVI. században is nagy tömegekben a hegyvidéken élt, már földrajzi körülményeinél fogva sem foglalkozhatott számottevő földműveléssel. Ellenkezőleg, még azokat a kezdeteket is elhanyagolta, melyek szállásterületein a megelőző szláv népességhez fűződnek. Moga a román földműves kultúra bizonyítására felemlíti azokat a ma évszázados erdőkkel benőtt földteraszokat, melyek Erdélyben 1100—1400 méter magasságig a hegyvidékeken láthatók, de éppen jelenlegi elhagyatottságuk mutatja, hogy nem hozhatók az ottlakó románsággal összefüggésbe, hanem igen is azokkal a szlávokkal, akiknek hajdani ottlakását földrajzi nevek egész sora tanúsítja. Ha a román nyelv földművelési szókincsét vizsgáljuk, hamarosan rájövünk, hogy latin neve csak azoknak a fogalmaknak és tárgyaknak van, melyeket egy nomád pásztornép a völgyi földműves lakósággal való érintkezése közben magátólértelődően sajátít el, azok a szavak, melyek valóban földművelő foglalkozásra mutatnak, vagy szlávok, vagy — a bíráló határozott véleményével ellentétben — magyar származásúak. „A magyar földművelési kifejezések teljes hiánya a román nyelvben” olyan állítás, melyet nem oszthatunk. Ennek a kérdésnek végleges tisztázása ugyan a nyelvészekre tartozik, de előljáróban itt is felsorolunk néhány magyar eredetű s a földművelés körébe vágó román szót: *gazda* < m. *gazda*, *hotar* < m. *határ*, *răzeș* < m. *részes*, *holdă* < m. *hold*, *imaș* < m. *nyomás*, *melegar* < m. *melegágy*, *hădărau* < m. *hadaró*, *altoi* < m.

⁷¹ Ezt bizonyítja egyébként a magyar és a román nyelv földművelési szókincse is, mert míg pl. az északi román nyelvben a *plug* „eke” szó szláv eredetű, addig a török eredetű *eke* szót a magyarság már a Kárpátmedencébe való érkezése előtt, tehát nomád korban is ismerte. A földművelés e legfontosabb eszközének ismerete viszont feltételezi bizonyos mérvű földművelés meglétét.

oltani. Ezek az egész román nyelvterületen ismeretesek, de természetesen még nagyobb azoknak a száma, melyek csak az erdélyi román nyelvben használatosak (*irtaş, coşălău, legheleu, rit, furdulău, gabanaş, găzduşag, iosag, arşău, boghie* stb.).⁷² Nem szükséges talán külön hangsúlyozni, hogy ezek a kölcsönszavak félreérthetetlenül azt jelentik, hogy a pásztorokó románság a földművelést a szlávoktól s főleg Erdélyben a magyaroktól is tanulta. A magvar kölcsönszavak tekintélyes része nyilván akkor került a román nyelvbe, mikor a XIV. században a Mezőségre nyomulva, a románok a magvar földműves népességgel érintkezésbe kerültek. Hogy még azután is sokáig elsősorban pásztorok maradtak, arra az említett 1461. évi ötvéredjegyzék beszédesen utal, hiszen mind a 200 falu románjai egyaránt juhaik után fizettek adót s Erdély kiváló ismerője, *Verancsics Antal* még a XVI. században is mint erdőlakó, pásztorokó népet írja le őket. A bíráló szerint azonban Verancsics rosszul volt tájékozva az erdélyi románok helyzetéről, mert csak a hátszegi szabad románokat ismerte s nem tudott a máramarosi, bánsági, szelistyei, talmácsi és fogarasi szabad román kerületekről. Ez a megjegyzése azonban épen Verancsicsot igazolja, mert a Bánság és Máramaros sohasem tartoztak Erdélyhez. a szelistyei és talmácsi kerületek a XV. századtól kezdődőleg a szász egyetem, Fogaras pedig előbb a havaselti vajdák, majd különböző magánföldesurak joghatósága alá került, tehát a hátszegi kerülettel egyáltalán nem is lehet emlegetni. A Mezőségen pedig Verancsics idejében a románság még jelentéktelen szórványokban élt, s ott is főleg az erdősegek környékén, tehát a „rari in apertis locis“ kifejezés helyességét egyéb adatok is igazolják.

A XI. századi *Gesta Ungarorum*,⁷³ az Erdélyben lakó magyar nemzetségeknek a XII. század második felében még élő hagyománya, számos X. századi régészeti lelet, igen korai típusú magyar helynevek s nem utolsósorban az a tény, hogy Erdély földrajzi neveinek óriási többsége magyar eredetű, magyar neveket vettek át németek és románok, sőt számos szláv nevet magyarok közvetítettek a németekhez és a románokhoz, mindez egyértelműleg bizonyítja, hogy a magyarság Erdélyt a X. században megszállta, a korabeli német forrásokból is ismert Gyula magyar vezér szervezett politikai hatalmat is gyakorolt itt, közvetlenül utána pedig a magyar királyok országuk más területeihez hasonlóan rendezték be itt az életet. Moga mégis azt tartja a román kontinuitás legerősebb érvének, hogy a XII. század végéig, sőt a tatárjárásig (1241—42) nem volt Erdélyben „jelentékeny magyar lakosság“, az 1139-ben említett Baranus erdélyi püspök és az 1111-ből ismert Merkur erdélyi vajda (princeps Ultrasilvanus) szerinte sohasem is látták tartományukat s csak a puszta címet viselték, tehát a románokat magyar források nem is említhették. Állítását III. Béla király (1172—1196) jegyzőjének, P. mesternek, másként Anonymusnak *Gesta Hungarorum*-ára alapítja. Anonymus szerint a magyar honfoglalás korában Erdélyben *Blasii et*

⁷² A XI. századi Gestából egymástól függetlenül merítő Anonymus és a XIII—XIV. századi magyar krónikák ugyanazon szavakkal írják le Erdély természeti kincseit, ami azt bizonyítja, hogy Erdély honfoglaláskori megszállásának hagyományát már a XI. századi *Gesta* írója ismerte. Vö. Váczy: i. m. 487.

⁷³ Tamás Lajos és Gáldi László szíves szóbeli közlése.

Sclau nevezetű népek éltek, akiknek vezére *Gelou quidam Blacus* volt. A forráskritika már régen megállapította, s a bíráló is elismeri, hogy Anonymus a honfoglaláskori viszonyok tárgyalásakor saját kora népesség-viszonyait vetítette vissza háromezáz év távlatába; ezt épen az állítólagos erdélyi románok esetében bizonyítja az, hogy szerinte ezeket a besenyők és a kúnok (*Cumani*) állandóan zaklatták. Márpedig a kúnok köztudomásúlag csak a XII. század elején érkeztek a Magyarországgal határos területekre. Egy azonban tény. Anonymus informátora, kétségkívül a Gyula-Zsombor vagy Agmánd kolozs- és szolnokdobokai magyar nemzetségek valamelyik tagja, úgy tudta, hogy a Nagyvárád és Kolozsvár közé eső hegyvidéken régi idő óta, tehát legalább is a XII. század közepe táján szlávokkal együtt egy bizonyos *Blasii*, illetőleg *Blacus* nevű nép élt. Nem tekintve most már azt, hogy ennek a népnek a románokkal való azonosítása nem magától értetődő, s komoly ellenvélemény is merült fel,⁷⁴ még ha ezt az azonosítást el is fogadjuk, nem következik belőle, hogy a XII. században előforduló erdélyi román néptörődék megelőzte volna a X. században már igazolhatóan Erdélyben lakó magyarságot. Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy mint Fogaras földjén, úgy itt is a románok besenyőkkel kapcsolatban jelennek meg,⁷⁵ tehát feltételezhetjük, hogy az Anonymus, illetőleg informátora ismerte románság a besenyő hatalomnak a XI. században történt összeomlása után a Magyarországra sodródó besenyő bevándorlókkal együtt került be. Bár erről a vidékről XII. s főleg XIII. századi adatok aránylag nagy bőségben állanak rendelkezésünkre,⁷⁶ az 1202—3-ban említett *talán* román eredetű egyetlen személynéven (Fichur) kívül⁷⁷ egészen 1283-ig, tehát Anonymus adatának kora után közel egy évszázadig, mikor a biharmegyei *Oláhtelek* falu feltűnik, semmiféle románokra vonatkozó tudósításunk nincs, s így valószínű, hogy Anonymus románjai beolvadtak a magyar—szláv környezetbe és ezért a később erre a környékre bevándorló románokkal nem hozhatók kapcsolatba. Az a körülmény tehát, hogy Anonymus a románokat a középkori latin tudományos nyelvből származó *Blacus* névvel illeti, a később kifejlődő népi „magyar” *oláh* név helyett, nem azt jelenti, amint azt a bíráló véli, hogy a magyarok későn nyomultak be Erdélybe s így későn ismerkedtek meg a kezdettől fogva ottlakó románokkal

⁷⁴ Pais Dezső véleménye szerint ez a *Blacus* nép azonos lehet a volgai és dunai bolgárokkal együtt feltűnő *Blach* néppel, melynek török eredetű *balchu* neve „törödék”-et jelent. Hasonló jelentésű törzsnevek a török népeknél igen gyakoriak (pl. a magyar *Keszi*.) A *vlach* és *blach* népnevek összezsengése okozta, hogy az utóbbinak eltűnése után mindkét nevet a románságra vonatkoztatták (Magyar Nyelv XXXI, 268—9.).

⁷⁵ Silva Blacorum et Bissenorum (1224. DocVal. 4. sz.), Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis (1250. DocVal. 10. sz.), Valachorum, Bezzenninorum (1260. DocVal. 13. sz.). Mindhárom területen t. i. Fogaras környékén, Hátszeg vidékén és a Nagyvárád és Kolozsvár közti hegyvidéken, ahol az első magyarországi románok feltűnnek, a román település közelében besenyő népességre utaló helynevek is vannak (Györffy György: *Besenyők és magyarok* Bp., 1940., térkép).

⁷⁶ A nagyváradi tüzesvaspróba-lajstrom (Regestrum Varadinense, kiadta Karácsonyi J. és Borovszky S., Budapest, 1903.) egyedül több száz személy- és falunévet őriz erről a vidékről anélkül, hogy románokra vonatkozó nyomok előfordulnának benne. A lajstrom 1208—1235 közt készült.

⁷⁷ DocVal. LVIII, 1.

(ez, mint láttuk, nem áll!), hanem azt, hogy Anonymus idejében még nem lakott Erdély területén olyan tömegű románság, hogy a magyar nyelvben az *oláh* népnév kialakulhatott volna. Végül, ami Anonymus korát illeti, a bírálónak immár elavult véleményével szemben, aki P. mestert II. Béla (1131—1141) jegyzőjének tartja s így gondolja a románok erdélyi multját fél évszázaddal korábban elkezdni, nyomatékosan idézzük *Szilágyi Loránd*-nak, a kérdés legjobb ismerőjének ma már általánosan elfogadott véleményét: „kétségtelennek kell tartanunk, hogy a Gesta 1196. és 1203. között . . . keletkezett”.⁷⁸

Meg kell tehát állapítanunk, hogy *Moga János* kísérlete, mellyel Erdélyt a román nép bölcsőjének akarja elfogadtatni, saját szavaival élve, „téves elméletnek bizonyul, mely ellentmond a középkor tényleges etnikai viszonyainak s így tudományos szempontból tarthatatlan”.

⁷⁸ Szilágyi Loránd: *Az Anonymus-kérdés revíziója*, Századok 1937: 199.

	Pengő
1. Rass Károly: Reményik Sándor — — —	1.20
2. Párvan Bazil: A dákok Trójiában — — —	1.—
3. Bitay Árpád: Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében — — — — —	1.—
4. Bitay Árpád: A moldvai magyarság — — —	1.20
5. Szokolay Béla: A nagybányai művésztelep — — — — —	1.20
6. Balogh Ernő: Kvarc az Erdélyi medence felső mediterrán gipszeiben — — —	1.20
7. György Lajos: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925. év — — — —	1.50
8. K. Sebestyén József: A brassói fekete templom Mátyás-kori címei — — — — —	1.20
9. Karácsonyi János: Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez — — — — —	1.50
10. Gál Kelemen: Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen — — — — —	1.50
11. Tavasz Sándor: Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése — — — — —	1.20
12. György Lajos: Két dialógus régi magyar irodalmunkban — — — — —	2.—
13. K. Sebestyén József: A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a bethleni gróf Bethlen család címere — — — — —	1.50
14. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év — — —	1.50
15. Gyárfás Elemér: A Supplex Libellus Valachorum — — — — —	1.50
16. Rónay Elemér: Kemény János fejedelmének halála és nyugvóhelye — — — —	1.50
17. György Lajos: Egy állítólagos Pancsantatra-származék irodalmunkban — — —	1.50
18. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1927. év — — —	2.—
19. K. Sebestyén József: A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai — — —	2.—
20. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egyet. XVI—XIX. század kéziratos énekeskönyvei — — — — —	1.50
21. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1928. év. pótlásokkal az 1919—1928. évekről — — —	1.50
22. György Lajos: A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben — — — — —	1.50
23. Kántor Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái — — — — —	1.50
24. Gál Kelemen: A nemzeti nevelés román fogalmazásában — — — — —	1.50
25. Tavasz Sándor: Kierkegaard személyisége és gondolkozása — — — — —	1.50
26. Papp Ferenc: Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében — — — — —	1.50
27. Csúry Bálint: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról — — — — —	1.50
28. Biró Vencel: Püspökjelölés az erdélyi róm. kath. egyházmegegyében — — — —	1.50
29. Teleki Domokos gróf: A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története — — — —	1.50
30. Hofbauer László: A Remény című zsebkönyv története (1839—1841) — — — —	1.50
31. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1929. év — — —	1.50
32. Gyulai Farkas: A Döbrentei-pályázat és a Bánk bán — — — — —	1.50
33. Rajka László: Jókai „Törökvilág Magyarországon” c. regénye — — — — —	1.50
34. Temesváry János: Hét erdélyi püspök végrendelete — — — — —	1.50
35. Biró Vencel: A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében — — —	1.50
36. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedűs-kódexe — — — — —	1.50
37. Kántor Lajos: Hidvégi gróf Mikó Imre szözeata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakítása érdekében — — — — —	1.50
38. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1930. év — — —	1.50

	Pengő
39. Balogh Arthur: A székely vallási és iskolai önkormányzat — — — — —	1.50
40. György Lajos: Eulenspiegel magyar nyomai — — — — —	2.50
41. Dömötör Sándor: A cigányok temploma — — — — —	1.50
42. Kristóf György: Báró Eötvös József utazásai Erdélyben — — — — —	2.50
43. Hofbauer László: Az Erdélyi Híradó története — — — — —	1.50
44. Kristóf György: Kazinczy és Erdély — — — — —	1.50
45. Asztalos Miklós: A székelyek őstörténete letelepülésükig — — — — —	1.50
46. Varga Béla: Az individualitás kérdése — — — — —	2.50
47. Kemény Katalin: Erdélyi emlékirók — — — — —	2.50
48. Dömötör Sándor: Vida György facetái — — — — —	1.50
49. Oberding József György: A mezőgazdasági hitelkérdés rendezésére irányuló törekvések a román törvényhozásban — — —	1.50
50. Szabó T. Attila: Közép-Szamos-vidéki határnevek — — — — —	1.50
51. Balogh Jolán: Olasz falfestmények Gyulafehérvárt — — — — —	1.—
52. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1931. év — — —	1.50
53. Kántor Lajos: Magyarok a román népköltészetben — — — — —	1.50
54. György Lajos: Magyar anekdotáink Naszreddin-kapcsolatai — — — — —	1.50
55. Veress Endre: Gróf Kemény József (1795—1855) — — — — —	4.—
56. Kántor Lajos: Kölcsonhatás a magyar és román népköltészetben — — — — —	1.—
57. Tavasz Sándor: A lét és valóság — — — — —	2.—
58. Szabó T. Attila: Adatok Nagyenyed XVI—XX. századi helyneveinek ismeretéhez — — — — —	2.—
59. Imre Lajos: A falunvelés irányelvei — — — — —	2.—
60. Veress Endre: A történetirő Báthory István király — — — — —	2.50
61. Boros György: Carlyle — — — — —	1.20
62. Juhász Kálmán: Két kolozsmonostori püspök a XVI. században — — — — —	1.50
63. Biró József: A kolozsvári Bánffy-palota és tervező mestere, Johann Eberhard Blaumann — — — — —	2.—
64. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1932. év — — —	1.50
65. Jancsó Elemér: Az irodalomtörténet-írás legújabb irányai — — — — —	1.50
66. Kántor Lajos: Erdély a világháborút túlközö román irodalomban — — — — —	1.50
67. Veress Endre: A moldvai csángók származása és neve — — — — —	2.50
68. Oberding József György: A Kolozsvári Gondoskodó Társaság — — — — —	2.—
69. Papp Ferenc: Gyulai Pál a kolozsvári ref. kollégiumban — — — — —	2.—
70. Ferenczi Miklós—Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1933. év — — — — —	2.—
71. Balogh Jolán: Márton és György kolozsvári szobrászok — — — — —	5.—
72. Kristóf György: Szabolcska Mihály Erdélyben — — — — —	2.50
73. Lakatos István: Magyaros elemek Brahms zenéjében — — — — —	1.20
74. Kristóf György: Eminescu Mihály költeményei — — — — —	1.50
75. Biró József: A bonchidai Bánffy-kastély — — — — —	2.50
76. Juhász Kálmán: Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban — — —	1.20
77. Rajka László: Jókai román tárgyú novellái — — — — —	1.20
78. Venczel József: A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom — — — — —	2.—
79. Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1934. év — — —	2.—
80. Biró József: Magyar művészet és erdélyi művészet — — — — —	2.—
81. György Lajos: Anyanyelvünk védelme — — — — —	1.20
82. Grandpierre Edit: A kolozsvári Szent Mihály-templom története — — — — —	2.50

83. Balogh Ernő: Dr. Szádeczky-Kardoss Gyula	1.20
84. Kozocsa Sándor: Históriai ének Bocskay Istvánról	1.20
85. Révész Imre: Mólusz és Kálvin	2.50
86. Szabó T. Attila: Zilah helynévtörténeti adatai a XIV–XX. században	2.—
87. Lakatos István: Az új magyar műzene	1.20
88. Rass Károly: A mi regényirodalmunk	2.—
89. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1935. év	1.20
90. Monoki István: Romániában az 1935. évben megjelent román-magyar és magyar időszaki sajtótermékek címjegyzéke	2.—
91. Szabó T. Attila: Níres–Szásznyíres település, népesség, népesedés- és helynévtörténeti viszonyai a XIII–XX. században	2.50
92. Jancsó Elemér: Nyelv- és társadalom	1.50
93. Gyárfás Elemér: Gyárfás Elek útnaplója 1844-ből	1.50
94. Jászay Károly: Magyar luteránus megmozdulások Cluj-Kolozsváron 1798–1861	1.50
95. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1936. év	2.—
96. Kántor Lajos: Czegei gróf Wass Otília, az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagy jótevője	2.—
97. Szabó T. Attila: A transylvan magyar társadalomkutatás	1.20
98. Lakatos István: A román zene fejlődéstörténete	2.—
99. Szabó T. Attila: Kelemen Lajos tudományos munkásságának negyven éve (1897–1937)	1.20
100. György Lajos: Dr. Bitay Árpád életrajzi adatai és tudományos munkássága	1.20
101. Szabó T. Attila: Dés helynevei	2.—
102. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1937. év	2.—
103. Makkai Endre–Nagy Ödön: Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez	4.—
104. Szabó T. Attila: Bábonny története és települése (68 képpel)	4.—
105. György Lajos: Az „Erdélyi Múzeum” története (1874–1937)	2.—
106. Fábán Béla: Nagykend helynevei	1.—
107. Herepei János és Szabó T. Attila: Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez. I. Fatemplomok és haranglábak	2.—
108. Szabó T. Attila: Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez. II. Székelykapuk és fazárak	1.20
109. Kristóf György: Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története a kiegyezésig	2.—
110. György Lajos: Dr. Rajka László élete és tudományos munkássága	1.20
111. Lakatos István: A muzsikusz-Ruzitskák Erdélyben	1.20
112. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1938. év	2.—
113. Domokos Pál Péter: Zemlénny János kéziratos énekeskönyve (XVII. sz.)	1.20
114. Szabó T. Attila: A kalotaszegi nagybirtokok jobbágyságának szolgáltatása és adózása (1640–1690)	2.—
115. Nagy Géza: Geleji Katona István személyisége levelei alapján	1.20
116. Kántor Lajos: Párhuzam az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Astra megalkulásában és korai működésében	1.50
117. Palotay Gertrud: Árva Bethlen Kata fonalas munkái	2.—
118. Imre Lajos: A közművelődés mint társadalmi feladat	1.—
119. Balogh Artúr: A Nemzetek Szövetsége húsz évi működésének mérlege	1.20
120. György Lajos: A magyar nábob	1.50
121. K. Sebestyén József: A Cenk-hegyi Brassóvár temploma	1.50
122. Valentiny Antal: Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1939. év	2.—
123. Szabó T. Attila: Újabb adatok és pótlások kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink könyvészetéhez	1.50
124. Ady László: Magyarok helynevei	2.—
125. Nyárády E. Gyula: Kolozsvár környékének mocsárvilága	2.50
126. K. Sebestyén József: Régi székely népi eredetű emlékeink	1.80
127. Biró Vencel: Gr. Batthyány Ignác (1741–1798)	1.—
128. Biró Sándor: A Tribuna és a magyarországi román közvélemény	4.—
129. Ferenczi István: Régészeti megfigyelések a limes dacicus északnyugati szakaszán	4.—
130. Herepei János: A dési református iskola XVII. és XVIII. századbeli igazgatói és tanítói	2.50
131. Palotay Gertrud: Régi erdélyi himzés-minta-rajzok	2.50
132. Tóth Zoltán: Iorga Miklós és a székelyek román származásának tana	2.—
133. Jakó Zsigmond: Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának multja és feladatai	2.—
134. Entz Géza: A csicsókeresztúri római katolikus templom	3.—
135. Kristóf György: Tudományos intézetek Erdélyben 1919-ig	2.—
136. Balogh Ödön: Néprajzi jegyzetek a csüggési magyarokról	2.50
137. Debreczeni László: Szélgjegyzetek egy népművészetről szóló munkához	2.—
138. Imreh Barna: Mezőbánd helynevei	3.—
139. Mikó Imre: A törvényhozói összeférhetetlenség	2.—
140. Biró Vencel: Gróf Zichy Domonkos Erdélyben	1.50
141. Entz Géza: A dési református templom	2.50
142. Tolnai Gábor: Gróf Lázár János, a Voltaire-fordító	1.—
143. Herepei János: Könyvészeti tanulmányok	5.—
144. Nagy Géza: Társadalmi ellentétek a régi erdélyi református egyházban	1.50
145. Tóth Zoltán: A román történettudomány és a székelyföldi románság kérdése	2.50
146. Kelemen Lajos: Radnótfája története	1.—
147. Szabó T. Attila: Dés települése és lakossága	2.—
148. Tavasz Sándor: A két Apafi fejedelem	2.—
149. Németh Gyula: Kőrösi Csoma Sándor lelki alkata és fejlődése	2.50
150. Entz Géza: Szolnok-Doboka középkori műemlékei	3.—
151. Makkai László: Szolnok-Doboka megve magarsága	2.—
152. Györffy István: Erdély virágátalan növényei (Cryptogamae) a kutatás jövő néző megvilágításában	3.—
153. Paozgh Artúr: Erdély nemzetiségi kérdései	1.80
154. Vita Zsigmond: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1940-ben és 1941-ben	1.50
155. György Lajos: A Benigni-könyvtár	1.—
156. Gazda Ferenc: Gr. Kemény József és Mike Sándor levelezése	2.50
157. Makkai László: Az erdélyi románok a középkori magyar oklevelekben	2.—
158. Vita Zsigmond: A Bethlen-kollégiumi színjátszás a XVII. és XVIII. században	1.50

Megrendelhetők az Erdélyi Múzeum Kiadóhivatalában
Kolozsvár, Király-u. 14. ~ Postatakarék csekk száma: 31.851